

Gacso István

90 év, az kilencven év!

Tavaly ősszel a *Gömöri Hírlap* szerkesztőségében kerestem meg egy fiatalember, **Topor Ferenc**, aki behozta nagyapja emlékiratait. Később személyesen is felkerestem **Gacso Istvánt**, aki rendkívül friss elmével fogadott, és hosszasan mesélt az oly sokszor elátkozott XX. századról. Ahogyan az alábbi sorokból is kiderül, bár lett volna oka sírni és keseregni, hiszen sok honfitársához hasonlóan az ő életét is megkeserítette a véres, borzalmakkal és hazugságokkal teli évszázad, Gacso István mégis megkereste benne a szépet, az emberit. *„A fiataloknak is mindig azt mondom, hogy nagyon jó volna, ha megismernék a történelmet, mert akkor értékelni tudnák a jelent.”* – mondja Gacso István. Ezzel az üzenettel adom közre egy jánosi parasztember történetét, amelyben tükröződik a szlovákiai magyarság teljes kálváriája. Na, és egy csipetnyi reménység, hogy élni bármilyen embertelen korszakban is csak emberhez méltón lehetséges.

Juhász Dósa János

1.

Szüleim ismertetése és a már sárguló keresztlevellem alapján 1919. augusztus 19-én születtem Jánosiban, kis-paraszti családban, akkor a 9. házszámú lakásban, amely jelenleg a **Bozóék** üzlethelyisége.

Az a rész hivatalosan nagyapám testvéréé, **Jánosé** volt, aki Bellényben lakott, onnan dolgozta a jánosi határban lévő földjét is. Mivel bellényi első felesége meghalt, lányait férjhez adta, 1921-ben hazajött második feleségével, **Rigó Juliannával**. A lakást átjavíttatta, istállót, magtárat, sertésólakat, pajtát, csúrt építtetett, ezekhez az anyagot Bellényből hordta. Ezért 1921-ben szüleimmal a hátrább lévő lakásba mentünk. Ez volt a nagyapámé: itt volt pitvar, pad-feljáróval, a nagy konyha, benne 3 ágy, rakott sparnét, 1 nagy asztal, 3 karos lóca, meg egy kisszoba, itt háltunk mi a szüleimmal. A lakások földesek voltak, végig mestergerendás, erre volt kötve a hinta, téli hónapokban kötél, aminek segítségével nagyapám cirokból seprőt kötött és apróbb dolgokat raktak rá. Szüleim elbeszélése szerint pokrócot terítettek le a földre, és a kutyánkkal, a Bodrivál tanultam meg járni.

A mi portánk volt az első paraszti udvar, fölfelé Rimaszombatnak: nagy üres kert, benne nagy gémeskút, cseléd-lakások. Itt laktak **Gálgykék**. Ennek a helyére építtetett 1930-ban **Mojzes** jegyző nagy lakást, és 1945-ig itt is laktak. Jelenleg **Viletel Józsiék** laknak itt, a kertben **Szűcs Sándor**, feleségével, **Viletel Annával** épített új házat és itt is laknak.

Mellettük egy kisebb kúria volt, melyben a részeges **Bugaci** úr lakott a feleségével, akik **Kinczignének** voltak rokonai. Itt most **Cifra Bélák** laknak, új házat építtetek. Ismét egy nagy kert, majd egy hosszú épület. Az egyik szobában lakott **Pajkert Dezső**, a szobában kettős létra. Ha hideg volt, Pajkaert erre ült fel (mi **Góbinak** hívtuk). Fizikus, matematikus volt, és néha kihagyott az emlékezete (állítólag a sok tanulástól). Azt mondta, azért ült fel, mert fent melegebb van, mint lent. Szerette a gyerekeket, sokat társalgott velük. Ha kérdeztük, hogy miért nem nősul meg, azt mondta: ő olyan nőt venne feleségül, akinek sok pénze van és kevés egészsége. Ügyesen biciklizett: a kormányra spárgát kötött, és azon vezette, a sinen is biciklizett, a Rimán egy szál gerenda volt az átjáró, ő azon is biciklizett.

Következett a nagy kastély, a nagy udvar. Jelenleg bútorraktár. A nagy kertben hátul volt az üvegház, a kertész, **Molnár András** és nagy családjának lakása. Legfiatalabb gyereke, a **Józsi** velem volt egyidős. Andris bácsi volt a Kintcigné parádés kocsisa is. A kertben sok és jó minőségű alma, körte, szilvafák. A kert egy részébe már 1945 után építkeztek: **Homonnaiék** és **Klajbáék**. A kastély mellett hosszú épület, ez volt az ispán lakása, irodája, majd **Hilavót** bérlő lakása, irodája, aki 1927-ben a kultúrház építéskor sokat segített, ezért a község díszpolgárává választották.

Az udvaron itt is nagy gémeskút, istálló az ökrök, lovak részére. Csődört is tartottak, ezen lovagolt Hilavót, a csődörös **Molnár László** volt. A másik oldalon, a **Bednár**-udvarban volt a tehénistálló, innen 1934–35-ben költöztek Bednárék egy kisebb lakásba, ez legutóbb üzlet volt. Bednárék vették meg az állomással szemben lévő legjobb 10 ha földet, ahol Kintcigné és Hilavót is cukorrépat termesztett. A tehénistálló mögött voltak a cselédlakások. A töltés túloldalán, a Rima partján volt **Hajtmanék** háza, egy hosszú akol, ebben voltak elszállásolva nyáron a summások, akik a cukorrépat ápolták s takarították be. A falu felé volt a Rimára a lejáró, a **Varga Istvánék** lakása, akiket kitelepítettek. Jelenleg **Mihályi Károly** építtetett oda emeletes házat. A kastéllyal szemben, a töltés másik oldalán gesztenyefák voltak, park, szórakozó hely, a fiatalok itt szórakoztak, táncoltak. Itt jelenleg **Skultétiék** és **Lehotszkiék** lakása van, az előbbi 1928-ban **Molnár István** kőműves, az utóbbit **Danics** erdész építtette. Beljebb a nagy emeletes magtár, még ma is ott van kihasználatlanul.

A községben lefelé a Rima partján található **Győri Erzsébet** kastélya, jelenleg **Bódiék** laknak ott, ők vették meg. A 4-5. udvar után a **Török Bálint**-kastély, ebben **Samu István** és veje, **Molnár Bálint** asztalos lakott, akiket szintén kitelepítettek. Jelenleg nem tudom, kik laknak ott. Mellette a **Sárközi**-kastély, itt **Koós Istvánék** laknak, a másik oldalon **Samu Andrásék**, ők a Temető utcára költöztek, elől laktak **Samu Jánosék**, felesége **Gacso Mária** volt, ő itt halt meg. János bátyámat a lányával, **Kissékkal** kitelepítették, ő már Magyarországon halt meg.

Az ő lakásukban ma több család lakik. Mellette volt a jegyzői hivatal, amely 1953-ban már a szövetkezeti irodájaként is működött. Hogy mikor bontották le, nem tudom, most üres terület. Mellette a régi, kőből épült katolikus templom és a református, szemben a református parókia, paplak. Bent a Rima partján a **Zajacék** által épített turbinás malom, ahová a környékről sokan jártak örölni, kendert mángorolni. A molnár Zajacék már 1926-ban villannyal világítottak. 1925-ben, községünkben három szlovák család volt: **Galgyikék**, **Romokék**, **Hajtmanék**. A *Sárköz*in és a *Mocsár*ban már több szlovák család élt. A Mocsárban üres telkekre építettek. A Sárközön voltak cselédlakások, sertésólak, juhaklok. 1925-ben építettek szüleim a csúrt a János bátyámé mellé, amihez a gerendákat az udvaron porcogolták, fűrészelték, faragták.

2.

1925. szeptember 1-től községünk református iskolájába jártam. Az első három osztályt **Czikora Márta** tanítónő tanította. Palatáblánk, palavesszőnk volt, s az ábécét, a szorzótáblát tanultuk. Vallásóránk is volt. A harmadik osztályba jártunk, amikor a tanítónő megkérdezte az egyik tanulót: „*Gyuszikám, hány Isten van?*” Válasz: „*Hát minden sarokban egy szakajtóval.*” „*Gyuszikám, honnan tanultad ezt?*” „*Hát csak úgy*”, volt a válasz.

A negyedikről a nyolcadik osztályig **Farkas Márton** tanító tanított. Itt már a könyvek mellett füzetünk, tollunk és ceruzánk is volt, a padokban a tintásüvegnek is volt helye. Tantárgyaink: magyar, szlovák, történelem, földrajz, matematika, hittan, ének, testnevelés, kézimunka. Ezen a téli hónapokban kosarat fontunk fűzfavesszőből, seprűt kötöttünk cirokból, hasított fűzfavesszővel. A cirokot otthonról hoztuk, a fűzfavesszőt ősszel a tanítóval szedtük a Rima-parton; vizes helyekről válogattuk a nem törekenyeket. Télen gyümölcsmagvakat gyűjtöttünk, ezt tavasszal a faiskolában elvetettük, a következő nyáron beoltottuk. Az oltógallyakat a Kintcig-kertben szedtük, az iskola pincéjében, homokban tároltuk. A községet az iskola látta el gyümölcsfával.

A tanítónő és a tanító családjával az iskola épületében laktak. A tanítónőnek az osztályával szemben volt az előszobája, a konyhája és a hálója. A tanítónak az osztályával szemben volt egy nagy konyhája, spájza, magtára, a két osztály között egy nagy szobája, benne zongora, író- és más asztal, székek, ágy. A nagyszobából nyílt a hálószoba. Az udvar hátsó részén volt a fatartó, sertésól, tehénistálló, a trágyatelep, a fiúknak és lányoknak WC. Két tehenet, 2-3 sertést tartott, ezeket egy idős ember, Pista bácsi gondozta. A teheneket a tanító fejte, egy időben cselédjük is volt. A tanító a feleségével és fiával (velem egyidős volt) 1921-ben jött Bátkából Jánosiba, mivel **Becske Bálint** nyugdíjba ment. (Már korábban az iskola mellé épített nagy házat, a nagy kertbe gyümölcsfákat ültetett, amiket 1945 után kivágtak, és helyükre a *Jednota* építtetett nagy üzletet. Jelenleg üresen, kihasználatlanul áll.)

A tanítóéknak még két lányuk született, **Baba** és **Gyugyuka**. A tanítók állami fizetést kaptak, az egyháztagok

termést, az egyház az *Aranyoson* egy hektár szántót, a Rima partján, a szigeten egy hektár rétet adott, és az iskolák, a tanítók, a lelkész lakásainak fűtéséhez fát biztosítottak. A lelkésznek is volt állami fizetése, és az egyház tagjaitól termés és nyolc hektár szántó és két hektár rét járt neki. Az iskola, a tantermek, a folyosó takarítását, télen a fűtést a nagyobb tanulók egy kisebb tanulóval, hetente felváltva, a nagyobb takarítást a szünetekben a szülők végezték (nem volt takarító).

A tanító a tanítás mellett az istentiszteleteken orgonált, volt, amikor a lelkészt is helyettesítette, a temetéseken a kórust vezette, amellyel októbertől februárig-márciusig, a tavaszi munkák megkezdéséig minden kedden és pénteken este foglalkozott. Egyházi, temetési énekeket, népdalokat tanított négy szólamra. 1933-ban Pozsonyban díjat is nyertek. Karácsonyra, újévre, húsvétra a fiatalsággal színdarabokat tanított. Az önkéntes tűzoltókkal, vadászokkal foglalkozott. Ő is vadászott. A falu szolgálja volt. Ma is segítené a községek kulturális, erkölcsi nevelését, ha az iskolákban, a tanítói lakásokban tanítók laktának, és a tanítás mellett a fiatalsággal, a lakossággal is foglalkoznának.

1930-tól a *Rimaszombati Reálgymnázium*ba jártam. Osztályfőnökünk, **Holéczy Miklós** tanár történelmet, rajzot tanított. **Horváth Bertalan** tanár (mi egymás közt **Berci bácsinak** hívtuk) magyart és szlovákot, **Frenyo** tanár matematikát, fizikát és kémiát, **Mándi** tanár testnevelést (rúdra, kötélre mászás, magas- és távolugrás, borda, fal, labdajátékok, kézen- és fejenállás stb.) tanított. Holéczy osztályfőnökünkkel 1931-ben a zlatnói üvegyárban, 1932-ben Zlínben, a Bafa-gyárban voltunk.

Mivel édesapám már betegeskedett, a gimnáziumot nem folytattam, de **Horenyitszky** tanár kérésére még megengedte, hogy 1932-33-ban az akkor épült rimaszombati mezőgazdasági iskolába járjak. Itt **Šimek** tanár volt az osztályfőnökünk, magyart, szlovákot, növénytermesztést, a gazdasági gépek-eszközök kezelését, beállítását (pl. hogy a vetőgép 1 hektárra mennyit vessen) tanította. Horenyitszky tanár felesége, **Csobó Irénke** (**Csobó István** kőműves lánya, lakásuk jelenleg a **Samu Zoltán**éé, akik a kertbe már emeletes házat is építettek) matematikát és állattenyésztést tanított. Ez az iskola a kurinci mintagazdaságban volt. Az iskolához itt is volt építve modern istálló, már vízvezetékkel, önitatóval, aszfaltos padlóval, de még szalmával aljaztak. Hogy mikor tüntették el, nem tudom. Az istállóban 2 pár ló és tehenek voltak. Be voltunk osztva éjjel-nappali szolgálatra: segítettünk az etetésnél, gondozásánál, pucolásnál, fejtünk is, segítettünk a borjazásnál. Volt, amikor állatorvost hívtak, ő magyarázta, hogyan kell segíteni. Tantárgyak: növénytermesztés, állattenyésztés, magyar, szlovák, matematika, gazdasági gépek és eszközök használata, beállítása, lovak befogása, faragás, villa és kapanyelek és egyebek készítése. Ezekhez az anyagot a tanárral az erdőn válogattuk, főleg erdei fűzet, székérrúdnak nyírfát, ennek gallyából seprűt kötöttünk.

1933 júniusában Šimek osztályfőnökünkkel Moravská Ostraván voltunk egy nagy mintagazdaságban. Sörgyára és vágóhídja is volt. Mikor odaértünk, társzekéren egy kétéves, törött lábú csikót hoztak éppen. Megvártuk, míg feldolgozták. Šimek tanárunk magyarázta a belső szerveket. Megnéztük a mintalegeltetést is. A legelő 3 részre volt osztva. Mindegyiken volt egy kút, ahová az istállóból a trágyalevet, vizet vezették. Legeltetés után boronálták, öntözték a földet. A legelőről vágták az állatokat. A száraz takarmányt felfújatták az istálló padlására. A nagy pajtában az aratás után, amikor kint nem lehetett dolgozni (esőben), önetetés cséplővel – pár asszony segített a kévét behányani – csépeltek. A szalmát, pelyvát, töreket elfújatták. Délben, már 2 óra után volt az ebéd a sörgyár ebédlőjében. A hátunk mögött folyt a finom, hűtött barna sör, amennyi kellett, annyit ihattunk. Šimek tanár az igazgatónak megköszönte az ismertetéseket és a jó ebédet. Az igazgató elárulta, hogy volt bátor a csikóból megvendégtelni bennünket. Voltak, akik „látták” az ebédet, pedig finom volt. Én még ma is szeretem, illetve szeretném a lószalámit.

Említésre méltó epizódok:

1925-ben a bátyám jött a határból, a szekér mögé volt kötve a fahenger. A henger és a szekér közt fel akartam ülni a szekérré, és a henger alá estem, amely átment rajtam. Azonnal vittek Rimaszombatba Dr. **Eszenyi**hez. Kisebb horzsolásokkal megúsztam, komolyabb bajom nem lett.

1926 őszén elloptak tőlünk 3 sertést. Egyet, amelyik nem bírt menni, nem messze a serki őrháztól egy bokorban megkötözve talált meg az őr. Jelentette a csendőröknek, akik értesítettek, de kérték, hogy hagyjuk ott még éjjelre. Mi elhoztuk. A másik kettő odalett. Én már kiskoromban is szerettem az állatokat, a lovakat, teheneket fejőszékről vakartam-keféltem.

1927 karácsonya és újéve közt jött **Meggyaszai Józsi**, egy évvel volt fiatalabb, hogy menjünk szánkázni. Ő elkéri Molnáréktól a szánkót. Oda is adták. A kastéllyal szemben volt a Rimára a lejáró. Jó meredek és elég hosszú. A Rima be volt fagyva, de valaki léket vágott, és ebbe szaladtunk bele. Józsi hátulról leugrott és elszaladt, csak januárban találkoztunk az iskolában. Szerencsére ott volt **Molnár Andris** bácsi, ő húzott ki és hazakísért. Az édesanyám levetkőztetett, ágyba tett. Ezt is megúsztam.

1928-ban temettük édesapám testvérét, Pista bátyámat. Akkor jött ide **Konkoly Thege István** lelkész, őt temette először.

A Sárközire, amely 1946-tól *Jánošíky*, és a Mocsárba már korábban jöttek szlovákok. A Mocsárban üres telekre építkeztek, a Sárközön voltak cselédlakások, sertésólak, aklok. Ezeket a szlovákok bebiztosították, majd felégették és újakat építettek. 1928 júliusában halljuk, hogy félreverik a harangot. A bátyám, mint önkéntes tűzoltó, akkor volt beosztva a szivattyú húzására. Felszerszámozta a lovakat, és szaladtunk a szertárhoz, ami a két templom között

volt. Az ott lévők már kitölték a szivattyút, a lovakat befogták, és vágóban mentünk a Sárközire, ahol egy akol égett. A tűzoltóparancsnok, **Éva Józsi** kérdezte az idős **Malček** bácsit, hogy hogy történt a tűz? Válasz: „*Hát Józsikám, csavilla-csavilla, mind megégett a sok juh.*”

1929-ben volt a testvérem, **Piros** (hivatalosan **Jolán**) lagzija. Férje, a dúlházai **Tóth Miklós**, sajnos 1948-ban Csehországban egy építkezésen meghalt. Ráesett az ablakpárkány, holtan hozták haza. Két lányuk maradt. 1933-ban volt a Józsi testvérem esküvője-lagzija. Ő Majomból nősült, **Hegedűs Júliát** vette feleségül. A lagzi előtt a házat átépítették. A pitvarhoz a nagy konyhából falaztak, ezt lepadlózták, ledeszkázták. A kis szobánk lett a bejárat, a pitvar, a padfeljáró. Mi a szüleimmel átköltöztünk a Temető utcába, ahonnan Pista bátyámat temették. Az özvegy felesége egy kisebb lakást, magányos udvart vett, és odaköltözött. A lakás fele már 1883-tól az édesapám tulajdona volt. Még szalmatetős csűr is volt. Ez közös volt **Éva Istvánnal**, aki 1938-ban új csűrt építtetett, ezért az egészet szétszedték. Gólyafészek is volt rajta. 1936-ban a fele részt **Teri ángyától** megvettük. Mivel mindketten magyarok voltunk, a *Feledi Járásbíróság*on a szerződést is magyarul írták, és cseh-szlovák bélyegzővel hitelesítették. Még ma is megvan.

3.

1933-tól szüleimmel saját 3,5 hektáros földünkön és bérelt, feles földeken dolgoztunk. Ekkor dolgoztuk a Konkoly lelkész 10 hektárját is, ahol műtrágyákkal kísérleteztem. Öt darab, 2 m²-es parcellát alakítottam ki. Búzát vetettem mindegyikbe. Az elsőre nitrogént, a másodikra foszfort, a harmadikra káliumot szórtam. A negyedikre mindhárom keverékét, az ötödikre semmit. 1934-ben külön-külön learattam, és a magot, szalmát lemértem. Az eredménnyel elmentem a mezőgazdasági iskolába. A negyedik parcella volt a legjobb.

1938. november 10-én, öten lóháton vártuk a bevonuló magyar katonákat. Az iskola előtt a lakosság várt, és Konkoly lelkész üdvözölte őket. Ekkor volt az unokatestvérem, **Rilkovics Juliska** és **Ferencz Ernő** esküvője. Este a lagziban magyar katonák is voltak. Rimaszombatban a tamásfalai és a szabadkai laktanyákba szállásoltak be. Ide a takarmányt, szalmát hárman hordtuk. Én, **Pálkovács András** és **Kovács Géza**. A felvásárló **Mészáros Gyula** volt, aki máskülönben ács volt.

1940 májusában a sok villázástól a jobb kezem eltörött, befeketedett, megdagadt, fájt. Dr. **Eszenyi**hez mentem, aki azonnal kórházba utalt. A kórházban megvizsgáltak, és kiküldtek, hogy amputálni kell. Szó nélkül eljöttem. Nem hagyom a kezem levágni. A Jánosi utcában megláttam egy új orvos tábláját: Dr. **Vereczkey** megyei főorvos. Bementem, megvizsgálta, ő is kórházba küldött. Onnan jövök, mondtam. Én nem hagyom a kezem levágni. Még egyszer nagyítóval megnézte, behívta a csinos feleségét. A felesége hideg vizes ruhával fogta a fejem, a kezem üvegasztalra tette és két helyen a tenyerem felvágta. Kibuggyant belőle a véres gyulladás. A két vágás közé gézt húzott, amit

LÁSSÁTOK, FELEIM!

két héten keresztül minden második nap kicserélt. A seb begyógyult, nem kellett a kezem levágni. A nyári és őszi munkákat már el tudtam végezni.

1940. december 2-án hívtak be tényleges katonának Besztercenaszódra, Erdélybe. A községünkéből én, **Bódi Béla**, **Homonnai Andris**, **Holik János**, Rimaszombatból **Mester Pista**, **Nemes János**, Majomból **Hegedűs Józsi**, Tamásiból **Balázs János**, Harmacról **Pénzes Pali**, **Varga Béla**, Dúlházáról **Simon Zoli**, Radnótból a pipás **Pósa Dezső** vonult be. Az orvosi vizsgálat után engem, Homonnait, **Perjési Jánost** Szútorból, Mestert, Nemest, Pénzest és Vargát a 22-es határ vadász zászlóalj ütegéhez, a tüzerekhez osztottak be. A többiek a gyalogsághoz kerültek.

A felszerelés átvétele és az átöltözés után az istállóba kísérték, ahol az ott lévő tisztetek, őrzetők, tizedesek azzal fogadtak: „*Megjöttök a felvidéki kommunisták*”. Később megtudtuk, ezek írni-olvasni se tudtak, de káromkodni, azt igen. A lovak alját kellett takarítani, villát kértünk. „*Az új villátok mire való?*” – volt a válasz. A takarmányozáshoz, etetéshez két lóhoz egy személyt állítottak. Akin látták, hogy fél a lótól, mögé állt egy tiszteletes, és „*Add be!*” vezényszóra belökték a lovak közé. 18 órakor volt a vacsora, utána ruha-, lábbeli-, csizmatakarítás, pucolás. A csizma talpát is be kellett bokszolni. Megmutatták, hogyan kell a ruhát összehajtani, az ágyat bevetni fekvéshez. A tiszta lábbelire tiszta kapcát kellett teríteni. 21 órakor takarodó. Minden este mesét kellett mondani valakinek. Aki nem tudott, a kályhába kellett kiáltania, hogy „*Édesanyám küldjön mesét!*”. Takarodó után a kályhából a legnagyobb hidegben is kivitték a tüzet. Három pokróccal, lepedővel takaróztunk, reggelre deres volt a pokróc. Senki nem fázott meg. Reggel 6 órakor ébresztő. Nem volt zokni. 20-30 perces torna, derékig meztelen mosdás, borotválkozás. A szőrös arcot nem tűrték. Aki szőrösen ment sorakozóra, visszaküldték, és szárazon kellett megborotválkoznia. A bajuszt meg kellett hagyni. Még nóta is volt hozzá: „*A tüzérnek legyen nyalka bajsza, / Mert ha nem lesz, nagy baj lesz, / Se kimenő, se szabadság sose lesz. / Nem tüzér az, kinek csupasz a szája. / A tüzérnek bajusz kell! / Bajusz nélkül nem illik a lovára.*”

7 órakor reggeli: 2 deci feketekávé, egy zsemle vagy kifli, utána csajkamosás. 7,30-kor a raktárból a nyereg és a kantár levívése az istállóba békaügetésben, kb. 50 méterre keresztül, nyereggel a fejen. A ló felnyergelése. 2 órás lovaglás kengyel nélkül. Ha valaki leesett, az őrmester úr rászólt: „*Nem parancsoltam, hogy lóról!*”. Ha valaki a kesztyűjét nem húzta fel, mindenkinek le kellett húzni. Lovaglás után a lovat le kellett csutakolni, kefélni. A nyeret, kantárt átkefélni, és békaügetésben visszavinni a raktárba. Két hét után már könnyen ugrottunk. Délben ebéd, amely mindig kétfogásos volt. Jó ízű és elég. Akinek kellett, duplázhatótt. 13 órától sorakozó, nagyság szerint. Jobbra át, balra át, hátra arc gyakorlása. Futás, bakugrás, fekvőtámasz, stb. A vacsora 17–18 órától. Ez leginkább száraz: szalonna, szalámi, kolbász, konzerv. Akinek kellett, teát ihatott bármikor. Említésre méltó a karácsony

Angyalbőrben

előtti, eskü utáni díszebéd. A kofferről, alacsony állásban, a csajka a padlón, így kellett kanalizálni a levest.

1940 karácsonyára adtak szabadságot.

Szabadság után egy hónapos tiszti iskola volt. A katonai szabályokat ismertették: „*A parancsot teljesíteni kell! Fel-tétlenül, kellő időben, ahogy a fennálló viszonyok kö-zött lehetséges. A már lefegyverzett ellenséget feleba-rátnak kell tekinteni.*” Ismertették a kézfegyverek és ágyúk szétszedését-összerakását, a rangjelzéseket. A felvi-dékiek közül mindenki elvégezte. Az utolsó éjjel a tisztet jelöltek az emeleten szállásolták el. Éjjel, éjjel után a százados bekiáltott: „*Riadó! Az ajtó előtt leaknázva!*”. Gyors öltözés, a szerelvénnyel az összekötözött lepedőkön jöttünk le. A másnapi vizsga után mondta a százados: „*Ha tudtam volna, hogy a felvidékiek ilyen műveltek, mind azokból volna az ütegemben. Mert a baka a lábával, a huszár a seggivel, a tüzér az eszével szolgálja a ha-*

Tisztesként

zát.” A vizsgán lövelemeket kellett készíteni. Iránynak mindig észak volt az alap a teodoliton (szögtávcsón), 6400 fokra volt felosztva a kör a távolság megállapításához, becsléssel, szinusz és koszinusz tétellel. Csak Homonnai nem kapott rangot, mert ő szakácsnak jelentkezett a főszakács mellé. A lovaglás után, ha volt időnk, kivertük a már megfőtt, kidobott csontokból a velőt. Finom előétel volt. Egyszer ott kapott a százados. *„Mit kerestek itt a konyha körül?”* *„A kidobott csontokból kiverjük a finom velőt”* - válaszoltuk. Megkóstolta. *„Ha lesz, nekem is készítenek!”*

1941 húsvétra is adtak szabadságot. Ki is mentünk az állomásra, már a vonaton voltunk, onnét szállítottak le és kísérték vissza a laktanyába. A százados kérdezte: *„Miért jöttek vissza?”* Elment a zászlóalj-parancsnokságra. Nemsokára jött, kiadta a parancsot: *„Riadó! Készültség!”* Két hónapig voltunk felöltözve. A lovagról is csak éjszakára vettük le a nyeret, szerszámot. (A Szerbiába való bevonulás miatt.) Júniusban jött Bódi Béla a gyalogságtól. *„Leszereltek, mit üzentek haza?”* Elbúcsúzott. Később megtudtam, hogy egy pár ökrükbe került.

1941 novemberében az üteget áthelyezték Szamosdésre. 20 méteres szobánk volt. Két sorban 20 ágy, két cserép-kályha. Az udvaron sár, amibe kb. 200 méterről hordtuk ölben a követ. Karácsonyra nem adtak szabadságot. Hadiállapot volt.

1942 március-áprilisában Hajmáskéren voltam az akkor szerkesztett Terneg löelem meghatározó használatát tanulni. Éleslövészetünk is volt. Májusban meglátogatott **Farkas Iván**, aki gyakorló mérnök volt a vasút építésénél. A laktanyába csak velem és a századosunk kíséretében engedték be. Elbeszélgettünk, fényképezkedtünk, velünk ebédelt, majd elment.

A betegágyon

Június 16-án löversenyre készülődtünk. Különböző akadályok, vízben ugratás. Az utolsó akadály egy cifrára festett koporsóalak volt. Az idáig szépen ugró lovam megtorpant, én az első nyeregkápára estem, elszédültem. Úgy vettek le a lóról. Bevittek az orvoshoz, aki megvizsgált. *„Borogassa a heréjét vizes ruhával.”* Reggel jött a százados. *„Hogy érzed magad?”* - kérdezte. *„Érzem, és fáj.”* Eljött velem az orvoshoz. *„Doki, légy szíves megvizsgálni. Én tudom, hogy nagy ütést kaptam.”* Megtapogatt és javasolta, hogy azonnal menjek Kolozsvárra a katonai kórházba. Szombati nap értem oda. A főorvos alezredes vizsgált meg. *„Ez semmi, vissza az alakulathoz!”* Ott volt hadapródi rangban, fehér köpenyben egy orvos és kérte, hogy megvizsgálhasson. Megtapogatt: *„Ne haragudj, alezredes úr, hétfőn ez lesz az első műtét. Én végzem.”* Vasárnap már csak teát kaptam, estére 2 kanál ricinust. Kérdeztem a nővért: *„Ki az a hadapród, aki holnap rajtam akar kísérletezni?”* *„Örülj, hogy ő akar operálni. Ő a kolozsvári klinika főorvosa, behívták kisértetni.”* Hétfőn reggel lefürdettek, megborotváltak és bevittek a műtőbe. Hat orvos állott körül. A hadapród három injekciót adott. Az utolsónál felszisszentem. *„Ezt kerestem”* - mondta. Nem altattak el. Nem éreztem semmit. A lámpaernyőben láttam, hogy vérzek. Egy érdarabot vett ki, és magyarázta: *„Ha ezt ki nem vesszük, akkor meghalhatott volna, vagy magtalan marad”.* Szerdán már felkeltem, járkáltam. Pénteken ebéd után az alezredes járó betegeknek tartott előadást. Egy pár sebesültön kívül sok volt a kakastollas nemi bajos csendőr. Az előadás is ennek a megelőzéséről, következményeiről szólt. Többek között ezt mondta: *„Én tudom, a fasz feláll, az ész megáll. De az embernek tudnia kell magának parancsolni, meggondolni, kivel közösül, mert különösen háború idején vannak az ellenség által fizetett fertőzött nők, akik a katonákat, csendőröket fertőzik. Én a vérbajjal kapcsolatban kettőt ismerek. Van olyan, akinek nincs, és van olyan, akinek van. Olyan nincs, hogy volt, mert a nemi baj az vérbaj, és a vért nem lehet teljesen kicserélni”.* Szombaton egy szlovák gyalogost hoztak. Puskapucolásnál vaktölténnyel a hasába lőtt. A hadapród operálta, pucolta ki a gyomrát. Éjjel a mellette lévő vízcsapon teleszívta magát vízzel, ott esett össze. A hadapródot behívták, aki ismét kipucolta és a nővért megdorgálta, miért hagyta magára. Reggelig ő volt vele.

Június 28-án küldtek vissza az üteghez. Lovagolni nem volt szabad. Az ütegeparancsnok adott két hét szabadságot. Aratás, hordás ideje volt. Kévet hánytam, szekeret raktam, semmit sem éreztem. A szabadságról július 13-án mentem vissza. Míg szabadságon voltam, az ütegeparancsnokunkat, **Macki Emil** századost a frontra küldték. **Kászonyi András** lett az új parancsnokunk. Július 21-én nagy gyakorlatra mentünk. Mint figyelő tisztas, a géppuskás szekéren mehettem. Csak 1943 januárjában engedtek lóra ülni. 1943 húsvétra kaptunk szabadságot. Az ütegeparancsnok figyelmeztetett: *„Aki egy órát is késik, az aratási szabadságot nem kap!”*

Húsvét este kellett volna vissza indulni. Homonnai jött is. Mivel színdarab és multság is volt, kértem Andrist: „*Maradjunk, mulassunk egyet, a reggeli vonattal Pesten idejében elérjük a gyorsvonatot és beérünk idejében*”. A gyors indult-e korábban, vagy mi késtünk, nem tudom, de elment. 16 óra késéssel értünk Désre. A kihallgatáson jelentettem: „*Alázatosan jelentem, 16 óra késéssel, egészségesen megérkeztünk*”. A százados csak annyit mondott: „*Emlékezték, mit mondtam mikor elmentetek? Rátok is vonatkozik!*”

1943 júniusában volt egy osztályparancsnoki ellenőrzés. Egy alezredes és egy őrnagy ellenőrzött. Főleg a Terneg műszerrel a löelemek kidolgozását figyelték, amit akkor a táblán magyaráztam az újoncnak. Ebéd után hívtak az irodába. Nem akarok-e tovább szolgálni? Ha a szüleim is beleegyeznek. Telefonáltak Jánosiba a jegyzőnek. Hívják be a szüleimet, hívjanak vissza. Nemsokára hívtak is. A szüleim válasza: „*Nem!*” Így nem lettem tovább szolgáló.

1943. július 6-án adták ki az aratási szabadságot. Én a sorakozóba le se mentem, az ablakból figyeltem. **Hajnal** törzsőrmester olvasta a szabadságoltak nevét. Elsőnek kiáltotta: „*Gacso szakaszvezető!*” „*Jelen!*” – kiáltottam az ablakból. „*A szakaszvezető úrnak már sorakozóba se kell jönni?!*” Letolt. Lerohantam, átvettem a szabadságos levelet. Dupla szabadság, 2 hét. Jelenttem: „*Nem vártam szabadságot, ezért nem jöttem le*”. Homonnai nem kapott szabadságot. Jött hozzám: „*Látod, most miattad nem kaptam szabadságot*”. Bekopogtam a százados úr irodájába, ott volt. „*No, mi újság?*”. „*Százados úr, húsvétkor azért késtünk, mert én kértem Homonnait, hogy maradjunk az akkor tartott színielőadáson és bálban, amikor nekünk indulni kellett volna. Ő jött is. A menetrend szerint a reggeli vonattal beértünk volna, ha Pestről a gyors korábban el nem jön, vagy mi nem késünk. A barátokkal, barátnőkkel szórakoztunk egyet. Mivel én miattam késtünk, a szabadságomat átadom Homonnainak.*” Mindketten megkaptuk a szabadságot.

1943 augusztusában még éleslövészetben voltunk. Október elején a korosztályomat leszerelték. Engem visszatartottak újonc kiképzőnek, csak november nyolcadikán jöhettek haza. Szüleim már elvégezték az őszi munkákat, már csak az őszi szántás maradt hátra. Édesapámmal az erdőt fát vágunk, itthon az állatoknak takarmányt, szecskát készítettünk, kukoricát morzsoltunk, kedden és pénteken este a kórusba jártunk. Karácsonyra színdarabot tanultunk Farkas tanítóval. **Tóth Ica** is szerepelt benne, aki, mikor én bevonultam, még kislány volt. Másnak udvaroltam, akit, amíg katona voltam, férjhez adtak. Ica eleven, jól táncoló, kedvemre való teremtés volt. Hazakísérgettem, szánkózni jártunk. Az előadás után táncoltunk.

1944. február másodikán sasos behívóval azonnal be kellett vonulnom. Nem volt időm Icától elbúcsúzni. A katonaságtól írogattam neki. Születés- és névnapjára. A címet nem tudtam megírni. Nem tudtuk, hol állunk meg. Mivel a vonatok késtek, Désre csak negyediken értünk. Már felkészülve vártak. A lovak felnyergelve, lö-

vegek az udvaron. Átöltözés után a személyes holminkat a málhatáskába, az oldaltáskánkba tettük. Az ágyúk elé a lovakat befogták, a hátasokat kivezettük. „*Lóra!*” Az ütegparancsnok röviden tudatta, hogy mi egyelőre a határra megyünk. Jött egy katolikus pap ministránsokkal, és megáldotta a lövegeket, hogy minél több ellenséget pusztítsanak el. „*Ez a pap nem ismeri a tízparancsolat hetedik pontját, hogy, ne ölj!*” – mondtam a mellettem ülő **Korom Mihály** rádiósnak. A százados úr hátránézett és elmosolyodott. Egy román faluban szállásoltunk be. Sajnos a nevét elfelejtettem. (A jegyzetfüzet, amit 1940-től vezettem, 1980-ban megégett.) Innen Szovátán, a sóbányában is voltunk. Csak szeptemberben mentünk a Kárpátokba a határra, ahol már ki voltak ásva a fedezékek. Csak kibővítettük, fekhelyet, ülőhelyet készítettünk. A tűzoltóállást a százados jelölte ki, és bejelöltük a térképen. Mi, a figyelő-felderítő járőrök, Pénzesék, a géppuskások és Perjésiék, a távbeszélők, az ütegparancsnokkal tovább mentünk 2,5 km-t. A géppuskások a géppuskát és lőszert a rádiós málhás lóra pakolták. A szekér tüzelőállásban maradt, és a távbeszélő vezetéseket is innét húzták ki. A Priszlop olyan meredek és köves volt, hogy a hátsólovakat is csak vezettük. A figyelő közelében foglaltak helyet a felderítők, géppuskások. A százados és a lovak helye hátrébb volt. Az étel naponta Homonnaiék két kíséreléssel hozták. A lovaknak volt boglyákban széna, zabot és vizet a gyalogság biztosított. Az elhelyezkedés után felállítottam a tizenötös szög távcsövet, beméréseket és löelemeket készítettem.

Szeptember 10-én a felderítők hoztak két kismalacot, ezeket megpörzsöltük, megpucoltuk, kibelettük, nyárson megsütöttük. Az ételhozóknak is adtunk. Szeptember 14-én kora reggel Perjési, a távbeszélő szólt: „*Nézz bele a távcsőbe!*” Az előttünk lévő hegyen, ahol a gyalogság volt, hátizsákos alakok futkostak. Lövés nélkül. „*Ezek oroszok!*” Jelenttem a századosnak. „*Azonnal megyek, borotválkozok!*” A zászlóaljparancsnok egy alezredes és a felderítő tisztünk, **Fodor** zászlós jöttek. Már lövések is estek. Az alezredes parancsolta: „*Lövészetek a gyalogság mögé!*” Nekem már voltak löelegeim, a zászlós a térképről vett löelemet adta ki, amely tíz kilométerrel volt rövidebb, mint az enyém. Átvettem a telefont: „*Vigyázz!, tüsszel hosszabbat!*” Nem lőttek, új elemeket kértek. Az alezredes ordított. „*Ki itt a parancsnok?*”. „*Alázatosan jelentem, jelenleg a zászlós úr.*” „*Akkor tűz! Szent Borbála nevében, leadott elemekkel, tűz!*”. Zászlósunk a gyalogság konyhája közelébe lövetett. Jött a századosunk, ő is ordított: „*Ki lövetett?*” Rám fogta a pisztolyát. Az alezredes: „*Én parancsoltam, hogy lövessenek a gyalogság mögé. A zászlós adott rossz elemet.*” A szakaszvezető leállította, figyelmeztette. A zászlóst kikergette a fedezékből, ő adta tovább a löelemet és a tízparancsot (egyes lövés vagy összetűz). Kettőkor jelentették: „*A vezérlőveg bemelegedett!*”. Az oroszokat ágyúval nem támogatták. A gyalogságuk tartotta az állást. A századosunk sötétedés után kiadta a parancsot: „*A parancsnoki járőr bevonul a tüzelőállásba! Elkészülni!*” Az alezredes erre: „*In-*

nen sehová!” „Bocsánat alezredes úr, én nem vagyok felkészülve közeltámadásra, azt a tüzelőállást tudom biztosítani.” „Hadbírótság!” – ordította. „Vállalom! Elkészülmi!”

Koromsötétben, egymás lova farkát fogva mentünk a tüzelőállásba. Ott a négy ágyút négy irányba állította. Az egész üteg készülségben volt. A lovakon is csak a hevedert lehetett megengedni. Lövések nem voltak. Korán reggel a parancsnoki járőr indult vissza. Alig mentünk 100 métert, jött velünk szembe a gyalogság, a zászlóaljparancsnok úr nadrágban, papucsban. Nem lett belőle hadbírótság. Az üteg és velünk a gyalogság is vagy 10 km-t mentünk hátra. Az alezredes felöltözött. Új tüzelőállást foglaltunk el. Olyan köd volt, hogy a figyelőállás elé még figyelőket küldött ki a százados (a rádiósokat, mert a rádiót nem tudtuk használni, ha bekapcsolták, azonnal lőttek).

16-án 2 órakor az előőrsök jelentették, hogy mozgó alakot látnak. Arcvonal változtatás hátra! Akkor mondta nekem a százados: „Pista, minek lövöm, lövetem én azokat, akiket sosem láttam? Ezt a háborút is már elvesztettük.” Kb. 3 km-t mentünk hátra. A köd felszállt, megálltunk. A százados ekkor: „Ki megy vissza önként, hogy megnézzé, kik vagy mi elől jöttünk el?” Nem volt vállalkozó. „Szégyellem.” – mondta a százados. „Gacso szakaszvezető! Három személlyel visszamégy, és jelentést kérek!” Hozzám jelentkeztek: Perjési, Pénzes és Gasko, a rádiós. Kb. 3 km-t mentünk vissza, egy nagy raktárat találtunk, amelyben ruhák, élelem, konzervek voltak. Konzerveket és csokoládét vettünk magunkhoz, majd kihúzódtunk az oldalba, a borókabokrok közé. Gasko még visszament. Nemsokára jött két orosz, ők is a raktár felé tartottak. Pénzesnek, Perjésinek volt puskája, nekem a százados a géppisztolyát adta. Tüzelni kezdtünk az oroszokra. Elfutottak. Gasko jött megpakolva. Visszamentünk az üteghez, jelentést tettem. A gyalogság erősítésére jött az utánpótlás fel, mi mentünk le. Szeptember 19-én Borsánál a patakban mindenkinek meztelen meg kellett mosakodni, egymás hátát lemosni. A tartalék tiszta ruhát kellett felvenni. Borsán elszállásoltunk. A falusiak hoztak két zsák krumplit. A szakácsoknak segítünk lekváros gombócot főzni. A századosnak is ízlett. Szeptember 30-án Nyíregyházán szállásoltunk be. Én és a két rádiós, Győrfi, a málhásló-vezető, rimaszombati származású suszteréknél voltunk. A felesége október 3-án készített egy nagy serpenyő rántottát. Már enni akartunk. Megszólt a sziréna. Légítámadás! Kirohantunk a lovakhoz az istállóba. Korom Miska, a rádiós parancsnok, Pesten volt a tűzoltóknál sofőr, bent maradt, és megette a rántottát. Kérdeztem: „Miska, hol a rántotta?” „Ne haragudj, csak nem megyek éhesen a másvilágra!” – hangzott a válasz.

Jött a parancs: „Sorakozó! Kivonulunk a városból.” Jelentették, hogy a százados úr megsebesült, és elvitték. Fodor zászlós vette át a parancsnokságot. Jött az új légitámadás. Felnyergeltünk, elbúcsúztunk. Kivezettük a lovakat. Az ablakunk előtt volt egy fel nem robbant bomba. „Lóra! Utánam, ki a városból!” Vágtában már elég távol

a várostól, egy kukoricásban megálltunk, vártuk az üteget. Nemsokára jöttek. Jelentkeztem a zászlósnál: „Zászlós úr, alázatosan jelentem, a parancsnoki járőr felzárkózik.” A zászlós letolt, miért nem mentünk sorakozóba? „Zászlós úr, alázatosan jelentem, veszélyben voltunk, és kivágtattunk.” A zászlóaljparancsnok is ott volt lóháton. „Látod, ha sorakozó helyett kivonulási parancsot adsz, nem volna két ló veszteséged és három sebesülted.”

Október 5-én tüzelőállásban álltunk Poroszlón. Figyelő a Tisza partján, Tiszafüreddel szemben. Egy nagy fa tetéről távcsővel figyeltem. A zászlós is ott volt a fa alatt. Látom, hogy a Tiszához hordják a csónakokat. Jelentem a zászlósnak, hogy mit látok. Ő a tüzelőállásnak leadta a lövelemeket, majd kiadta a tűzparancsot. Válasz: „Lőszerkímélés”. Október 7-én már lőttek. A fejem felett, a fán is robbant egy akna. Szerencsére sisakban voltam, azon kopogott a szilánk és a gally. Lemásztam. Jött egy gyalogos zászlós: „Mire vártok? A gyalogság már szétfutott.” Mi is lóra, géppuskás szekérre. Még éjjel Poroszlón voltunk, vegyesen. Az egyik udvarban az oroszok, a másikban mi. Egyetlen lövés sem esett. Hajnalban kaptuk a parancsot. „Irány Füzesabony!” Az úton gyalogság, tüzérség, németek, magyarok vegyesen. Az út mellett eperfák. Jött három repülő. Végingbombázta, lőtte az utat. Akik tudtak, beszaladtak a Tisza-csatorna partjára. Voltak, akik szekerek, lövegek alá bújtak. Nagy lett a veszteség. A lovam Miska fogta. Ő jött a saját lovával. „Miska hol a lovam?” „Hagyd! Kommunista lett, elszaladt.” Mivel, amikor csak tudtam, cukroztam, simogattam, ezért visszajött hozzám. A nyeregről levettem a sisakom. Nemsokára jött ismét három repülő. Végingbombázták, lőtték a tájat. Balra tőlem egy gyalogos feküdt. Hátlövést kapott, hanyatt fordult. „Jaj, anyám!”, ennyi szakadt ki belőle és meghalt. Jobbra tőlem Miska volt. Így szólt: „Jaj Pista, megköptek!” Ő karlövést kapott. Bekötöttem. Én a sisakomon éreztem a koppanást. A két ló előttünk állt, semmi bajuk nem lett. A lovam elkérte egy gyalogos hadnagy. Sáros tagúton mentünk Füzesabonyba. A konyhába az egyik közeli tanyáról magyar ökröket hoztunk, mert az egyik ló elpusztult. Az ökrökre rátettük a lószerszámot úgy mentünk Füzesabonyba. Ott gyülekeztünk. 96 főből 32, a 4 négy ágyúból 2 maradt. Az ágyúk helyett 12-es aknavetőt kaptunk, új parancsnokunk egy hadnagy lett. A lószerszámot és a lovakat is pótolták. Október 12-én egy papi tanyán a szakácsunk, aki hentes is volt, kijelölt 10 hizót. Ezeket én lőttem főbe. Kiengedte a vérüket. A háború alatt ennyit lőttem pisztolyból. A sertéseket szekérre hánytuk. Füzesabonyban perzseltük, pucoltuk. A lakosság is segített. Sütötték, főzték. A gyalogságnak is jutott belőle.

Október 20-án Péterváráson voltunk. Onnét 26-án Lillafüredre mentünk. Mivel a lovak féltek a tükrös szobákban, a lovakkal Ómassára mentünk. Itt voltunk novemberben. December 22-én Péterfalán szállásoltunk be. Ide Dobfenékről három lovat hoztunk, ennyi hiányzott. Karácsonykor hallgattuk a rádiót, akkor tudtuk meg, hogy Jánosiban, Rimaszombatban már oroszok vannak. Péterfaláról december 28-án Füleknék mentünk, Pincen

túl a Petrinec-tanyán foglaltunk tüzelőállást német gyalogosokkal. A Pinc felett lévő hegyen volt fedezék, itt foglaltunk állást. Ide is egy német őrmester jött velünk.

1945. január 2-án Pincről észrevettek, és aknavetővel ránk lőttek. Szerencsére a fedezékünk melletti fán robbant. A jobb kezembe és a szám szélébe kaptam kisebb szilánkokat. A német is javasolta, hogy menjünk be a tüzelőállásba. Perjésiek feltekerték a vezetékeket. Egy német orvos a szám széléből kivette a szilánkot, a kezemben bennhagyta. Adott injekciót, amitől az akol sarkában úgy elaludtam, hogy mikor másnap reggel felébredtem, a fejem felett gerendák voltak, tető már nem. Az üteg már készült elvonulni, csodálkoztak, hogy élek. Bystrička, Turička felé mentünk. Turičkán szállásoltunk be. A gazda tudott magyarul. Megvendégelték. Tepertőt, hurkát, kolbászt adtak, még csomagoltak is, mert jött a hadnagy. „Közeltámadásra felkészülni!” – hangzott a parancs. A kezem fel volt kötve. „A kézigránátot el tudod dobni”. Nem lett támadás, de ott maradni sem tudtam.

Január 4-én Osgyántól nyílt terepen kellett volna Zólyom felé átvonulni. Láttuk, honnan lőnek. A járműveket 50-100 méteres távontként indítottuk, hogy vágóban próbáljanak a belőtt területen áthajtani. Elég sok lett a veszteség. A lovamról, a málhatáskámból kivettem a személyes holmimat, a lovat egy szekér után akasztottam. Perjésivel és Pénzessel egy mélyebb árokba húzódtunk, ahol már voltak magyarok, németek, épek és sebesültek is. A lövések megszűntek. Nemsokára többen a puskájukra fehér kendőt tettek, és nyújtogatták ki a gödörből. Jött három géppisztolyos orosz. Kihajtottak az árokból, sorba állítottak. A fegyvereket eldobáltatták, az értékesebb tárgyakat, gyűrűt, nyakláncot elszedték. Nekem a derékszíjamon volt a pisztolyom, iránytűm, azt egyikük magára csatolta. A távcsöveget és az órát elvette. Három sebesült német nem tudott kijönni az árokból, őket helyben agyonlőtte. Ötösével sorba állítottak, és behajtottak Pincre. A templomban háltunk. Reggel, 15-én, a három kísérőnkhez egy lovas tiszt is csatlakozott. Keresztúron szálltunk meg aznap éjjel. 16-án Guszonának, Lyukvának, tagúton mentünk, Feleden a gépállomásnál lévő szlovák iskolában szálltunk meg. Még elég világos volt. Jöttek az érdeklődők. Távolról kiáltottam: „Tománét, Gacso Erzsébetet értesítsék, hogy Gacso Pista Jánosiból itt van!” Jött is nemsokára. Hozott kenyeret, szalonnát. Az orosz belenézett a szatyorba, és ideadta. Ez Miskolcig elég volt hármunknak. Reggel a kulacsokat megtöltöttük vízzel és elindítottak. Feled végén még egy lovas szekeret is hozzánk csaptak. Hogy kié volt, azt nem tudom. Lénártfalán az állomáson háltunk. Január 18-án értünk Miskolcra, a tűzér laktanyába. Itt még megmotoztak, a rangjelzéseket letépték. A katonakönyvet, zsebkést elvették. A rangjelzéseket később visszaadták. Fel kellett varrni. A tisztetek kivételével, mentünk WC-t ásni, takarítani. A nagy istállóban háromemeletes fekhelyek voltak. Már sokan voltak ott. A legfelsőn foglaltunk helyet. Vacsorát kaptunk, levest és egy kis szelet kenyeret. Reggel hétkor ébresztő. Reggeli és mosdás. 2-3 deci tea, egy evőkanál

cukor, negyed kenyér egész napra. 15-16 órakor ebéd, vacsora. Bűdös máj, tüdődarabokból leves. Volt csalánleves is. Ez volt még a legjobb. Az udvaron találtunk egy hordó tavottát, egy hét alatt elfogyott.

A WC egy nagy gödör volt, a szélén gerenda ülőkének. Az egyik nap két német véletlenül belökte egymást a derékig érő szennybe. Kihúzták őket, lefürdették, adtak nekik tiszta ruhát. A tisztetek a kaszárnyában voltak, kosztot is jobbat kaptak. Ott volt **Veres Pista** is, hadnagyi rangban. Ő falumbeli, szomszédom volt. Tőlük hordtuk az ivóvizet. Rimaszécsen volt tanító, onnét hívták be. Hogy hol esett fogságba, azt nem tudom. Amikor csak tudott, hozott kenyeret, fasírtot, sült húst is. Még akkor cigiztem. Ha elfogyott, 2-3 szál cigiért a napi cukrot, kenyeret kellett volna odaadni. Inkább leszoktam. Két hétig kerültem a helyet, ahol cigiztek. Február 18-án eljött édesanyám. A csomagban élelem mellett egy tekerics dohány is volt. A csomagot az őr vette át. Ő adta oda, csak távolról lehetett egy pár szót váltani. Szívjam? Ne szívjam? A kanalam nyelét kövön kiéleztem, a dohányt felvágtam. A tárcám megvolt. Egy tárca dohányért, inget, kenyeret, cukrot adtak. 10 tárcáért báránybéléses kabátot, strux nadrágot. Felruházkodtam. Cukrom, kenyerem volt.

Március 20-án felsorakoztattak. A 2 000 főből a 200 jobb kondícióban levőt kiválasztották. Nem tudtuk, hová visznek. Veres biztatott. Bevagonírozottak. 40-40 fő egy vagonba. Az ablakon szögesdrót, a vagonban WC. Egy vasutas adott be kisbaltát. „Ha átvisznek a határon, bontsátok fel a padlót.” Jászberénybe vittek. Egy nagy kaszárnyában már sokan voltak. Itt volt Pálfaláról **Menyhárt Laci** is, aki javasolta, hogy jelentkezünk, hogy mi csehszlovák állampolgárok vagyunk. Nem jelentkeztem. A fürdőbe kísérték. Megnyírtak, borotváltak, megfürdőtünk, adtak tiszta alsóneműt. Felsorakoztunk. A kapuban átadtak egy magyar hadnagynak, aki üdvözölt, mint az új magyar hadsereg tagjait. Nótázva mentünk a másik laktanyába. Itt már nem volt hely, ezért átkísérték bennünket Jászfényszaruba. Itt szállásoltak el. Én egy fiatalasszonynál és az édesanyjánál voltam. Mindig adtak vacsorát, ezért szabad időmben segitettem nekik fát vágni, vizet behozni. Innen jártunk minden reggel 7 órakor Jászberénybe. Itt étkeztünk, gyakorlatoztunk. A patakából halásztuk az eldobott fegyvereket. Áprilisban volt egy nagy gyakorlat, éleslövészet. Megyünk a németek ellen. Nem mentünk. A gyakorlat után az alezredes hívatott. Nem akarok-e katona maradni? – kérdezte. „Még meggondolom” – feleltem. „Jó, gondold meg, egy hónapon belül zászlós lehetsz.” Másnap az irodában megláttam, és elolvastam egy rendeletet: „Az idegen állampolgárokat le lehet szerelni.” Elfogott a honvágy. Jelentkeztem az alezredes úrnál. „Alezredes úr! Alázatosan jelentem, én csehszlovák állampolgár vagyok, szeretnék hazamenni, Jánosiba.” „Ez lehetetlen! Honnan veszed te ezt?” – volt a válasz. „Alázatosan jelentem, az irodában olvastam.” „No, rendben van. Elismerem, hogy ennyi idő után honvágyad van. Ha vannak ismerőseid, szólj azoknak is. De ne hirdesd!”

Már korábban ott volt a két **Farkas** a Csevice-

pusztáról, **Szabó Sándor** Ajnácskőről. Nekik szóltam. „Ha akartok, jöhettek velem haza.” Örültek. Április 25-én bementünk az alezredes úrhoz. Írt igazolást, magyarul oroszul. Lebélyezte, aláírta. Az alezredes még figyelmeztetett, hogy lehetőleg a mellékutakon menjünk. Április 27-én Hatvan mellett egy pusztán háltunk. Adtak vacsorát, reggel pedig megmutatták, merre menjünk. 28-án Bányaterenyén háltunk. 29-én Tajtiban, 30-án Sanyieknál, Ajnácskőn éjszakáztam. Május elsején a vasút mellett Gortvára, a nagyapámékhöz mentem. Ott megborotválkoztam, megmosakodtam és másnap nagyapámmal hazaértem.

4.

Szüleim sírva fogadtak. Jöttek a szomszédok, rokonok, akik figyelmeztettek, hogy ha nem fontos, akkor ne menjek Rimaszombatba, mert ott, aki magyarul beszél, megverik, és a nőket megnyírják. Édesapám elmondta, hogy **Molnár Miklós**ékat, akivel 1914-ben is együtt volt a fronton, január 5-én az oroszok ökrös szekérrel áthajtották lőszert szállítani. Ő Zaluzsánynál megbetegedett. Haza-küldték. Az ökör és a szekér ott maradt. Január 14-én ért haza betegen. Februárban az édesanyám által gyűjtött pehelytoll árából vettek Pálfalán két tinót. Ezekkel végezték el a tavaszi munkákat. Elpanaszolták, hogy a Farkas tanítóékat, Mojzeš jegyzőéket elűzték, a magyar iskolát bezárták, megfosztottak állampolgárságunktól, de az előírt beszolgáltatást így is teljesíteni kell. Tejet, tojást, termést. A sertés vágásához engedély kellett, bőrét le kellett adni Szombatban a vágóhídon.

1945. május 4-én a katonai parancsnokság rendeletet, felhívást adott ki a járási és községi bizottságoknak, a karhatalomnak, csendőröknek, partizánoknak: „Minden más nemzetiségűt, politikai, vallási, faji tekintet nélkül, arra kell kényszeríteni, hogy 24 órán belül hagyja el az országot.” Községünkben így 3-4 család hagyta el szülőföldjét.

Május 9-én szlovák lányok a temetőben ünnepelték a felszabadulást, és a háború végét, közben ezt ordították: „Smrť na Maďarov! Hoj po Dunaj!” (Halál a magyarokra! Takarodj egész a Dunáig!) A magyar fejüket, emlékműveket ledöntötték. Később megtudtuk, azt is parancsra. Félték, hogy a nagyhatalmak jönnek ellenőrizni a temetőket. A szlovákok hadi kárpótlásként pénzt, állatokat, lovakat kaptak. Mi megkaptuk a fehér levelet. Készüljünk a kitelepítésre. A takarmányt, szalmát bepréseltük, ládákat készítettünk. A Sárközi melletti lelelőn kivágtuk a nagy tölgy- és cserfákat, végül a kitelepítettek el is vitték. Majd megtudtuk, hogy kitelepítés helyett lakosságcsere lesz.

1945. október 10-én a katonaság körülzárta a falut. 9 családot, 25 személyt minden értesítés nélkül, azzal, amit hirtelen össze tudtak pakolni, teherautóra raktak, majd Feledről marhavagonokban vitték őket Csehországba a kiűzött németek helyére. Rabszolgának, cselédnek. Az itt hagyott állataik, értéktárgyaik eltűntek. Volt, akinek a házát is elfoglalták. Amikor visszajöhettek, nem volt hol

lakniuk. Voltak, akik önként mentek. Ezek ott is maradtak. A deportáltak nótát is szerkesztettek: „Szedik már az ólak, házak tetjét, / Elvitték a falunak az elejét, / Maradt itthon kettő-három reszlovák / Kinyalhatják a komisszár valagát.”

1946. február 17-én megtudtuk, hogy **Gyöngyösi János** magyar és **Vladimír Clementis** csehszlovák külügyminiszterek aláírták a lakosságcsere-egyezményt, melynek alapján csehszlovák bizottság Magyarországon toborozhatja, ígéretekkel, hazugságokkal csábíthatja a magyarországi szlovákokat Csehszlovákiába, de a Csehszlovákiában kijelölt magyaroknak menni kell. Később megtudtuk, hogy 1946 novemberében **Kret András** és **Halaj Lipót** megbízottak községünkben voltak kijelölni a szlovákok leendő helyét. Községünkben 1947-48 között zajlott a lakosságcsere. A nagyobb porták voltak kijelölve. Községünkben 34 családot, 126 személyt űztek ki szülőföldjéről. Családonként 10-15 vagonban. Mivel nem sikerült mindenkit elűzni, elkezdtek a reszlovakizálást a nemzetiség megtagadásáért. Hogy hányan reszlovakizáltak, azt nem tudom. 1947 februárjában hozzánk is eljött **Černý** jegyző. Éppen kukoricát morzsolunk. Beköszöntött. Az édesapám ekképpen fogadta: „No, mi újság jegyző úr? Pakoljunk-e már?” „Józsi bácsi! Maguknak olyan szlovák hangzású nevük van. Reszlovakizáljanak, és akkor nem kell Magyarországra kitelepedniük.” (Ő már akkor tudta, hogy a mi kis házunk nincs kijelölve.) „Ne haragudjon jegyző úr, ha bűn, hogy magyarnak születtem, vállalom kell. A szüleimet nem tagadom meg! Ha ön volna a helyemben, mit tenne?” Elment szó nélkül. Az üldöztetés és megaláztatás ellenére is itt maradtunk szülőföldünkön. Mert: „Ez a föld nekünk hazánk / Itt tanított beszélni az anyánk / Itt nyugszanak őseink hamvai / Itt akarunk megpihenni, elporladni mi is.”

Nem volt szükség a ládákra. A préselt takarmányt és a szalmát is itt használtuk el. Elvállaltuk özvegy keresztyanyám földjeinek a művelését is. Szántottunk, vetettünk, termeltünk, állatokat tenyésztettünk, a kötelező beszolgáltatásokat teljesítettük.

Már említettem, hogy Tóth Icát-Ilonkát már 1943-ban megszerettem, a frontról is írogattam neki. Az édesanyja szólt is édesanyámnak, hogy minek írogatok a lányuknak, ő nem hozzám való. Mi már hazatérésem után is többször találkoztunk, szórakoztunk. 1946. május 6-án, születés-

Gacso István és felesége

napjára, éjjel 11 óra után éjjelizenével vittem neki orgonacsokrot. Hallottam, hogy az anyja ezt mondja: „*Ne gyűjts gyertyát! Ki ne menj!*” Az apja pedig így biztatta: „*Gyűjtsd meg a lámpát, eredj ki!*” Ki is jött. Átvette a csokrot, szórakoztunk. A zenészek elmentek. Augusztus 11-én én hívtam be hozzánk a születésnapomon. Akkor mondtam a szüleimnek: „*Mi szeretjük egymást, összeházasodunk.*” Szüleim csak annyit mondtak, ti tudjátok. Hazakísértem. Mikor hazaértem, akkor mondta édesanyám, hogy Ilonka anyja mit mondott. Másnap este, etetés után találkoztunk. Akkor hívott be először. Az anyja, nagymama nem szóltak. Az apjával szórakoztunk, kártyáztunk. Már minden este ott voltam, ha jó volt az idő, kint. A házuk előtt volt a sertésöl, az előtt egy nagy favályú, azon szórakoztunk éjfélig is. Ha hideg volt, vagy esett, bementünk. Télen szánkóztunk a temető mellett a reverenciába, vagy a temetőtől az utcán végig a **Galber**-üzletig (jelenleg presszó). Még akkor az út közepén folyt a patak, ha esett, nem volt árok. Esős időben a kerítések, házak előtt kukoricaszár volt lerakva. Kerítések voltak, de kapu kevés helyen. Karácsonykor a névnapomra krémest hozott, amit az anyja süttött. 1947 nyarán már együtt fürödtünk a Rimában, ami akkor még tiszta volt. Az Alsóréten dinnyét termesztettünk, oda jártunk a folyón keresztül dinnyét enni, amiből haza is vittünk. Az idős **Kakas Lajos** bácsi volt a kerülő, akinek olyan hangja volt, hogy hazakiáltott. „*Fáni, hozzá! dohány!*” Nekünk egyszer így dicsekedett: „*Olyat kiáltottam a varjakra, hogy egy a Rimába esett.*”

Ilonkával megbeszéltük, hogy októberben-novemberben legyen a kérő, és decemberben az esküvő. Megvettük a gyűrűket. Szüleimnek szoltam, hogy ők mikor látják jónak. Ekkor ismét szolt édesanyám: „*Én nem látom jónak, mert az Ilonka anyja téged nem kedvel. Ők hivatalnokhoz akarják adni.*” **Miklós** bátyám, az édesapám testvére is ott volt. Ő azt mondta: „*Ha szeretitek és megértitek egymást, legyetek boldogok.*” Az Ilonka szüleivel is megbeszéltük. Az édesapja ezt mondta: „*Akkor gyűrű is kell!*” „*Mi már megvettük*”, mondtuk. Az anyja, nagymama elleneztek, hogy mellettem dolgozni kell. Ilonka gyenge. Kereskedelmi iskolát végzett, ő hivatalnokhoz való. „*Mi összeházasodunk!*” Az édesapja mellénk állt. Megbeszéltük, hogy mikor legyen az eljegyzés és az esküvő. Kik lesznek a tanúk. Ki melyik zenészeket hívja.

Október 30-án a szüleimmel, Miklós bátyámmal és a feleségével kimentünk és megkértük az Ilonka kezét, felhúztuk a gyűrűket. Megvendégelték. A szülők is egyeztették a lagzi körüli teendőket. Ilonka javasolta, hogy az esküvő decemberben legyen, mikor már lesz hó. Bútor, stafírung nem kell. Nálunk, az én ágyamban hálunk, ott étkezünk. Közel vagyunk, segítjük egymást. Édesapám, az Ilonka édesapja és én együtt vásároltuk a szükséges italokat a szeszgyárban (jelenleg a tejgyár található itt).

December 21-én a jegyzőnél **Kiss Józsi** és **Koós Józsi** tanúkkal volt a hivatalos eskü. 26-án mindkét helyen csigacsináló volt. December 27-én a templomban Konkoly Thege István református lelkész esküdtetett a rokonság és

a násznép előtt. Sajnos, az Ilonka vágya nem teljesedett be, mert hó helyett sárban jöttünk-mentünk. A lagzi nálunk és a szemben lévő **Györgyék** lakásában volt, ahonnan **Ferenczy Gyuláék**at Csehországba deportálták. Nálunk főztek. Nálunk a Lajcsi bandája, Ilonkánál Jenő bácsiék muzsikáltak reggelig.

A lagzi után nálunk laktunk, étkeztünk. Az én ágyamban hálunk, és naponta kimentünk az Ilonka szüleire is. December 29-én jött Clevelandből az értesítés, hogy az Ilonka nagymama, aki 1941-ben kiment, meghalt.

1948-ban közös erővel vetettünk, ültettünk, kaszáltunk, arattunk, hordtunk, csépeztünk. 1948. augusztus 10-én kiköltöztünk az Ilonka szüleire. Volt ott egy üres kis szoba (jelenleg spájz, fürdőszoba). Szeptember elsején, mivel megemelték a föld utáni beszolgáltatást, felmondtuk a keresztanyám földjének a művelését, és elmentem a Rima-szabályozáshoz, a városkerthez dolgozni. Tamásfalusi munkásokkal és egy partizánnal dolgoztunk. **Komlósi** mérnök volt az igazgatónk. Naponta 5 m³ földet kellett kiásni, majd fűrikkel kb. 20 méterre eltolni. Ez volt a napi norma. A volt szlovák partizán a tamásfalusiak annyira szekírozták, hogy elment. Még Komlósi mérnök is csitította őket. A volt partizán, hiába mondta, hogy nekik parancs volt, hogy tiltsák a magyar szót. Szekírozták, üldözték a magyarokat, hogy minél többen menjenek el önként.

1949. június 11-én a Rima-szabályozást leállították. A nyústyai líkőrgyárba mentem. Itt 3 szlovák munkással rönköket hasogattunk 10 cm vastagra. Raktuk 2 m magas kalitkákba, vagy egyenesen a csillékbe. Itt sokat tanultam szlovákul. A két idősebb tudott magyarul. A fiatal, akivel én dolgoztam, nem tudott. Az ebéd alatt beszélgettünk többet. Mondtam az idősebb, magyarul tudóknak, hogy ők is beszéljenek csak szlovákul. A fiatal is érdeklődött a magyar iránt. Amit nem értettünk, azt az idősebbek megmondták. Közben szombaton és vasárnap gépkocsivezető-tanfolyamra jártam. **Sinka Ali** volt a tanító és gyakorlatvezető. Csendőörök vizsgáztattak. A jogosítványt 1949. október 20-án kaptam meg. 1949. július 10-én aratási szabadságot kaptam. Még arattam is. A termést Ilonkával lovas szekéren hordtuk. Ő rakta a szekeret. A szülés előtti nagy hasával.

Augusztus 10-én a kis szobánkban megszületett **Ildi Csányi Annus** volt a baba. Szeptemberben jött valami

Első gyermekükkel és a nagypapával

vezérgazgató a gyárhoz repülön. A Mocsárpusztánál lévő réten szállt le. Onnét autóval vitték Nyústyára. Két hétig itt őriztem a repülőt. A feleségem hordott enni.

1950. január 2-ától a feledi traktorállomáson dolgoztam, Škoda traktorral. Szántottam, kaszáltam, arattam. A környékről a cséplőgépeket a gépállomásra gyűjtötték. Nekem a júliusban **Feledi Istvántól** elhozott cséplőt adták. Ezzel csépeltem Ivánfalán, Jánosiban, Détériben. A Škoda traktorral hajtottam, húzattam.

1951. október 20-án **Holubek Józsi**val Surányba küldtek kombájn-arató-cséplő tanfolyamra. 1952 áprilisában megérkezett a két S4 kombájn. Négy méteres kaszával. A tisztítást, csak a szél állításával, rosták nélkül lehetett végezni, szabályozni. 1952 júniusában engem **Bartha Zoli** kíségetővel Bottovóra, Holubekéket pedig Osgyánba küldték. Én Barthára bízam a kombájn vezetését. Rábízam, hogy minél alacsonyabb tarlót hagyjon, ezt is kézzel lehetett szabályozni. Én a termés tisztaságát figyeltem. Úgy állítottam a szelet, hogy a mag tiszta legyen, de ne fújja a szalma közé. A pálfalaiaknak is arattunk. Éjjelre bementünk az udvarba, ott is háltunk. Korán reggel olajoztunk, zsírozunk, üzemanyagot öntöttünk. Ide is a feleségem hordott biciklin enni. Volt, amikor Ildikét is elhozta. A gépállomáson dolgozó **Czikora Lajos** Ildikónak kiságyat csinált.

Július 20-án Bottovóról a gépállomásra, Feledbe mentem motorbiciklin. Feleden a Rima hídja után jött szembe egy megrakott szekér, a mögül előbukkant egy csapat liba. A motorral elcsúsztam, ami a lábamra dőlt. Azonnal orvoshoz mentem. **Dr. Andrédesz** volt a körzeti orvos. Két hétre szabadságot. „*Doktor úr, aratás van. Nincs, aki átvegye a kombájnt!*”, mondtam. „*Saját felelősségedre, én nem bánom, de éjjel borogasd hideg vizes ruhával.*” Bementem a gépállomásra, a lábam bedagadva. Mondtam **Kopper** igazgatónak, hogy mi történt. Már voltam az orvosnál, két hétre ki akart írni. Autóval hazavittek, meleg papucsot húztam, abban arattam tovább. Augusztus 15-én végeztünk. Az orvos akkor írta ki a két hét szabadságot, az igazgató adott hármat. Augusztus végén a bottovóiak hoztak egy szekér termést, megköszönve a jó munkát. Öt hét szabadság után rendbe tettük a kombájnt.

1953. január 5-én megalakult az EFSZ, önkéntes alapon. Aki nem akart belépni, annak megemelték a beszálltatást. Ha nem teljesítette, bezárták, vagy családostól deportálták Csehországba. Engem is hazaigényeltek.

Meggyaszai Pista lett az elnök. Engem Tornaljára küldtek könyvelői tanfolyamra. 1953. március 10-én EFSZ tagsági gyűlés volt. **Éliás József** akkori járási elnök is ott volt. Ő tudta, hogy én mezőgazdaságit végeztem, ezért javasolta, hogy én legyek az elnök. Meg is választottak. Havi 300 Kcs-t kaptam, aratás és cséplés után 20 q termést. A gépállomáson viszont megkerestem akkoriban a 3-6 ezret is. Hogy a családot el tudjuk tartani, a feleségem elment Rimaszombatba, a pékségbe dolgozni. Ő kérte és követelte is, hogy mondjak le az elnökségről. 1954-ben, a márciusban tartott tagsági gyűlésen mondtam le. Nem vállaltam tovább az elnökséget. **Varga Józsi** lett az elnök. Júliusban vele voltam Kassán. A katonaságtól kapott a szövetkezet kisélejtezett, de még üzemképes V3S teherautót. Az autó vezetését nem vállaltam. Kocsis lettem. Július-augusztusban Slávia motorral csépeltem. A gépkezelés mellett Bódi Bélával vállaltuk a kévehányást. A kazlak a határban voltak. A cséplőgéphez beosztottakat lovas szekéren reggel vittem, este hoztam. Éjjelre őrt állítottunk a gépek mellé. 1953. október 13-án megszületett **Kató**. Ő már kórházban.

5.

1949-50-ben bevezették a villanyt. 1953-ban kezdtük a Temető utca kövezését. A gépállomásról kértem traktort és pótkocsit, azzal hordtuk éjjel a követ Korlátról. Az útépitők fejezték be. Községünkben a *Csemadok* 1952-ben alakult meg. 1955-ben a Csemadok szombati titkárságára mentem dolgozni. Már 1953-tól tagja lettem a Csemadok Járási Elnökségének. A rimaszombati, tornaljai, füleki járási titkárságokon dolgoztam. Gyalog, biciklin, később motorbiciklin jártuk a falukat. A magyar kultúrát, az anyanyelv ápolását, fejlesztését, az anyanyelven való tanulás fontosságát, idegen nyelvek tanulását, más nemzetiségűek tiszteletét propagáltuk.

Itt már 3 600 korona volt a fizetésem. 1955 május-júniusában Budmercén, a **Pálffy**-kastélyban, az írószövetség házában voltunk kultúrpolitikai tanfolyamon. **Gyurcsó Pista** volt a tanfolyam vezetője. Az előadásokat **Lőrincz Gyula**, a Csemadok országos elnöke, nemzetgyűlési képviselő, dr. **Szabó Rezső**, a Csemadok főtitkára és **Dobos László** író tartották. Június végén volt a vizsga és kiértékelés, majd szabad evés-ivás. Ennek során akadtak olyanok, akiket éjfél után erővel kellett lefektetni. Másnap az országos elnök értékelése során ezt mondta: „*Sajnos titkeket nem tudunk alkalmazni. A népnevelőnek hetekig, hónapokig szórakoznia kell, de mindig embernek, józan embernek kell maradni!*” 1955. július 1-én a *Csemadok Füleki Járási Titkárságát* vettem át.

1955. december 5-én meghalt édesapám. Ott háltam. Éjjel vizet kért, majd azt mondta: „*Fiam, fekjüdj le. Én is lefekszem.*” Jajszó nélkül elaludt. Édesanyámmal felöltöttük. Másnap este a virrasztóban Konkoly lelkes is ott volt. Még akkor nem volt halottasház. Kató, akkor két éves kislány, bement a hátsó szobába. Ott volt édesapám a kopersóban kiterítve. Mentek utána, és ő már húzogatta a ke-

A szövetkezetesítés idején

zét, hogy jöjjön énekelni. Édesapámat 7-én temették, 73 évesen. Az állampolgárságunkat 1956-ban kaptuk vissza, még megvan.

1957. szeptember 1-től Vágsellyén, a kertészeti szaktanintézetben tanultam. Havi 500 Kcs-t, kosztot és szállást kaptam. Innét távúton minden szombaton Komáromba, a gadóci mezőgazdasági technikumba jártam. Vágsellyén 1959-ben végeztem. Jelentkeztem a járási mezőgazdasági osztályon Rimaszombatban, ahol azt mondták: „*Várj otthon! Reggel megyünk Rakottyásra.*” 1959. július 2-án jött is **Kvetko Ondrej**, a mezőgazdasági osztály igazgatóhelyettese, és Rakottyás helyett Péterfalára vitt EFSZ-elnöknék. 1959-60-ban innét jártam Komáromba, ahol 1960-ban érettségiztem. 1961. február 2-án Pálfalára

Az 50-es években

helyeztek át EFSZ elnöknék. **Misove Pál** községi titkár javaslatára, kérésére lettem párttag.

Május 16-án született **Margit**, a kórházban. Zárlat volt, ezért nem engedtek be. Az ablakból kérdezte szlovákul a nővér, hogy mi legyen a neve. Mivel fiút vártunk, bekiáltottam, hogy **Štefan**. Beírták **Stefániának**. Másnap már Ilonka is felkelhetett. Ő is az ablakból: „*Milyen nevet adtál te a gyerekeknek, egy lánynak?*” A városházán írtam át aztán édesanyám javaslatára Margitnak. 1963. április 17-én az első kertet eladtuk **Cibulya Tamáséknak**, mivel **Tomko Vlado**, az akkori községi titkár szólt édesanyámnak, hogy ha nem adjuk el, vagy nem építünk rá, akkor az igénylőnek kisajátítják hivatalos áron.

1963. szeptember 1-től, Éliás javaslatára, Tornaljára a mezőgazdasági tanonciskolába helyeztek tanítónak, gyakorlatvezetőnek. Naponta utaztam autóbuszszal Feledre, onnét tovább vonattal. 1964-ben a kollégiumot Szárnyába helyezték át. Engem pedig megtettek igazgató-

helyettesnek, a kollégium felelősének. Ezért szeptember 1-én a család is ideköltözött. Ildi és Kató Tornaljára járt iskolába. Ildi 1965-ben itt érettségizett. Margitot a tanulók traktoron hordták a szárnyai óvodába. 1965. szeptember 1-én az iskolát Tornaljáról Kövecsesre helyezték. A családdal hazaköltöztünk. Megint utazgattam Kövecsesre. Itt az igazgató **Agócs Béla** volt. Tornalján pedig **Kiszling János**. Ez tangazdaság volt, földekkel, állatokkal. Itt is matematikát, növénytermesztést, állattenyésztést tanítottam. Gyakorlatot vezettem. Itt már volt lehetőség; a fejógéppel való fejesre, az állatok ledöntésére, a vetőgép beállítására, a növények vetésére és ápolására, valamint betakarítására oktattam a diákjaimat. Emellett szerveztünk szántási versenyeket is. 1964-65 között elvégeztem Nyitrán az egyéves pedagógiai minimumot, 1966-69 között pedig a mezőgazdasági egyetemet. Nyitrára jártak tanítani Mosonmagyaróvárról is. 1969. november 6-án technikus diplomát szereztem. A diplomamunkámat **Herényi Béla** mérnök értékelte. A vizsgáztatók elnöke Mosonmagyaróvárról egy idősebb professzor volt. Ő ezzel bocsátott el: „*Fiaim, ha kikerültök az életbe, úgy dolgozzatok, hogy egy talpalatnyi föld se maradjon parlagon. Minél több és jobb növényeket termeszettek, minél több és jobb állatokat neveljétek, tenyészetek!*”

Ildit az érettségije után, szeptember 1-től Détérbé helyezték tanítani. Itt ismerkedett meg **Singlár Károly**val, akivel 1967 novemberében megesküdött. Lagzi nálunk is, Détérbén is volt. Az állami esküvő Rimaszombatban volt, Jánosiban a református, Détérbén pedig a katolikus szertartás szerint esküdtek egymásnak örök hűséget. Károlynak a húga is akkor ment férjhez. Détérbén egyszerre esküdtek.

1966 májusában a reggeli vonattal Feledről Kövecsesre utaztam. Az állandó utazó barátaimmal éppen felszálltunk, amikor az ajtóban egy idős asszony tipegett. A vonat elindult. Ekkor megkérdezte, hogy messze van-e még Feled? „*Én úgy tudom, hogy itt volt, de valami Jeszeny van kiírva.*” „*Jól tudja, nénikém. Ez volt Feled. A következő állomáson, Dobócán szálljon le, és a nemsokára visszafelé jövő vonattal jöjjön vissza!*” Dobócán segítettük leadni a csomagjait is.

1969. július 10-én **Gibalanak**, a járási párttitkárság kultúrreferensének utasítására a Csemadok rimaszombati járási titkárságát kellett átvennem. Akkoriban jöttek Rimaszombatba Dr. **Szabó** és Dr. **Póthe** orvosok. Beléptek a Csemadokba. Elnökségi tagokká választották őket. Elnökségi tagok voltak még **Szokolai Imre** mérnök, Dr. **Danis Tamás**, **Veres János** író és még sokan mások. Ekkor volt Dobos László író tárca nélküli miniszter. Mivel a rimaszombati kórházban csak szlovák ápolónők voltak, az ő javaslatára kértük egy magyar nyelvű egészségügyi iskola megnyitását. Elutasították. Szabó és Póthe vállalták a tanítást. Dobos a pénzügyi segítséget.

1970-ben engem, Szokolai mérnököt és Veres János író-t kizártak a pártból és a Csemadok elnökségéből is. A járási titkárságot **Szabó Gyulának** adtam át. A *Csemadok Központi Bizottsága* 1971. február 8-án bocsátott el. Kató

ekkortájt készült főiskolára. A felvételihez kellett a járási mezőgazdasági osztály javaslata, hogy szükség van rá. Az igazgató, **Vitárus Lajos** mérnök, szerencsére, nem volt bent, a helyettese, Kvetko megkérdezte, hogy a lánynomnak lesz-e? Ki is adta azonnal. Kató 1973-ban érettségizett. Augusztusban kértük a már kész igazolást, aminek segítségével szeptemberben felvételizhetett a nyitrai Mezőgazdasági Főiskolára. Fel is vették. Az első éve nehéz volt, mivel még nem tudott rendesen szlovákul. Egyes tanárok is háborgatták érte. Panaszkodott, hogy otthagya. Elmentem. Az osztályfőnöke már bele is egyezett. Bejött a felesége, aki a matematikát tanította. „*Szó sem lehet róla! A matematikában az elsők között van. A szlovákot majd megtanulja*”, mondta. 1975-ben már tolmácsnak is használták. Itt ismerkedett meg **Leczó László**val, akivel 1978. augusztus 26-án a rimaszombati városházán a szülők és a násznép előtt megesküdték. A lagzi Jánosiban, a kultúrházban volt. Az anyósom ott lakott nem messze, onnét hordták az ételeket. A Laci szülei és testvérei is eljöttek. 1979 júniusában diplomáztak.

Margit az általános iskola után 1974-ben Karvára ment a kertészeti iskolába. 1978 júniusában végzett. A rimaszombati kertészethoz dolgozott. Itt ismerkedett meg **Topor Bálint**tal, akivel 1981. május 16-án esküdtek meg, szintén a rimaszombati városházán. A lakodalmat ők is a kultúrházban tartották. A Bálint szülei, testvérei, rokonsága szintén eljött, közösen szórakoztunk.

1976. június 14-én meghalt a feleségem édesapja. Soha életében orvosnál nem járt. A halál oka az orvos szerint infarktus volt.

Mivel 1970-ben kizártak a pártból, munka nélkül maradtam. 1971. március 8-án jöttek a jánosi EFSZ-tól, ugyanakkor a gesztetei EFSZ-tól is munkaajánlással. A geszteteit választottam, ahol könyvelő, gépesítő, az új istálló építésénél anyagbeszerző, pénzügyi felelős voltam. Az istálló elkészülte után zootechnikusként, majd munkabiztonsági felelősként dolgoztam. 1976 júliusában a déteri határban a fiatal **Zagyi Elemér**re rádólt a kombájn. Engem és az elnököt, **Csank Zolit** vontak felelősségre. Hívtak Besztercére. Kihallgattak. Mivel az előző héten tartottam munkabiztonsági előadást, azt jelenléti ívvel igazoltam. Tovább nem firtatták. A kombájnos volt a felelős, mert reggel, mikor a műhelyből elindult, még fújattam is. Tiszta volt. Détérben még hazament, beszívott, így mi nem voltunk felelősek.

1980. június 29-én az istállóban, közvetlen a ház mellett a brikett begyulladt, és az egész háztető leégett. Éjjel 1 óra után szólt Margit, aki közvetlen a mellette lévő szobában hált: „*Apa, égünk!*” Kirohantam, még beöntöttem egy veder vizet, de már égett az egész tető. A szombati tűzoltók nemsokára megérkeztek. Hogy ki hívta ki őket, nem tudom. Ők oltották el. Állításuk szerint már több helyen is begyulladt a brikett. **Annamária** akkor 1 éves volt. A kiságyból, mezítláb szaladva adtam ki az ablakon a szomszédoknak. Már a plafon is szakadozott. A jánosi önkéntes tűzoltóparancsnok reggel eljött, benézett, és szó nélkül elment. Akkoriban költözött **Szlovák** bácsi veje a köz-

ségünkbe, aki egy szót sem tudott magyarul. Ő jött lapáttal, és segítette a törmelékeltakarítani. **Magyar Pista** az EFSZ teherautójával hordta el. A szlovák fiatalembernek a mai napig hálás vagyok.

Esős idő volt, ponyvákat húztunk a padlásra. Éjjel a sezlont a feleségemmel hol ide, hol oda toltuk, egymást biztattuk. A tető teljesen leégett. A gesztetei építési csoport **Simon Géza** vezetésével építette újra. Új tető kellett. A padlást lebetonozták, a kis szobából spájk és fürdőszoba lett. A kútból bevezették a vizet. 1981. május 28-ig tartott az építkezés. Az összköltség 55 557 korona volt, ebből a biztosító 37 ezret fizetett ki.

6.

1981. május 1-től vagyok nyugdíjas. Első nyugdíjam 1679 Kcs volt. Jelenleg 290,55 euró. Nyugdíjazásomkor, a ledolgozott évek igazolása során majdnem 5 év eltűnt. A magyarországi hadtörténet állítólag nem találta a nevemet. Még **Farkas Ivánnal** is kerestem. A szombati járási szociális osztályon **Vas Zoli** azt javasolta, hogy ne keressem, hisz a nyugdíjat úgyis az utolsó 5 évből számolják ki. „*Nem lesz veszteséged, csak a ledolgozott éveid száma lesz kevesebb.*” Még ma is bánom, hogy személyesen nem kerestem, mert lehetetlen, hogy egy zászlóalj, üteg eltűnjön.

Nyugdíjazásom után sertéseket, nyulakat, aprójószágot neveltem. A felesleget értékesíttem. A kertben kukoricát, burgonyát, zöldséget termeltem. Eladásra uborkát, paradicsomot, zöldbabot termesztettem. Tagja voltam a *Kiskertészek Szövetségének* is. **Marcso** halála után a szervezet elnökének választottak. Sajnos 1988-ban ez is megszűnt, mint a nehezen megalakult, de már jól működő EFSZ-ek is, amiket szétosztottak, szétlopkodtak. Aki merte, vitte az állatokat, gépeket, traktorokat. Az igénylőknek a legjobb helyeket mérték ki. Pl. a *Kenderföldön*, a kertek végén olyanoknak is van, akiknek ott sohasem volt.

1977-től a cukorgyártási szezonban a cukorgyár kiigényelt az EFSZ-től Serkébe felvásárlónak, majd több évben, már nyugdíjasan is, a gyárban a cukortartalom megállapításánál dolgoztam, könyveltem. A főnöknőnk **Halaj Viera** volt. Szlovák asszonyokkal és egy szlovák férfival dolgoztunk együtt. A termelőket a cukortartalom szerint fizették. 1982. január 1-től 1984. december 11-ig a jánosi EFSZ-ben dolgoztam mint éjjeliőr, majd üzemi és építkezési anyagraktáros.

1985. február 23-án meghalt édesanyám 91 évesen. Már hetek óta haldoklott. Naponta hordtam neki az ételt, fát és tüzelőt készítettem, meg vizet. A sparheltban tüzeltem, még éjjel is többször megnéztem. 23-án reggel vittem neki a reggelit, de tisztába is kellett tenni. Szóltam a feleségemnek. Jött. Levettem az ágyról. Az ölembe fogtam a széken, míg Ilonka kicserélte a lepedőt. Tenném vissza az ágyra, a szeme behunyva, a keze hideg. Az ölemben, ő is jajszó nélkül aludt el. Február 25-én temették. Még otthonról. Akkor még nem volt halottasház. A lakás üresen maradt. A kertet már korábban belucernáztam, mert még 90 évesen is kapált, gyomlált, de már alig tudott felállni.

LÁSSÁTOK, FELEIM!

A legnagyobb veszteség 2000. november 18-án ért. Még 17-én este Ilonka, a feleségem, a tévében daloló Lagzi Lajcsival dalolgatott. 10 óra után azt mondta: „*Még a tévét akarom nézni, itt hálok.*” Annamária is: akkor ő is itt hál az ebédlőben a mamával. Mi Katinkával kimentünk a hálóba, lefeküdtünk, el sem aludtunk. Egy óraker jött Annamária, hogy a mama rosszul van. Berohantam, az ölembe fogtam, a szívét dörzsölgettem. Katinka telefonált az orvosnak. Dr. **Sallaiék** jöttek is nemsokára, még a lélegeztetőt is rátette. Már nem szólt, csak nézett. Még ott volt az orvos is, mikor meghalt az ölemben. „*Infarktus, szívrepedés*” – mondta az orvos. Kiállította a papírokat, és elmentek. Annamáriával felöltöztettük, neki mondta már korábban, hogy melyik ruhájába öltöztessük, ha meghal. Katika csak sírt és telefonálgatott. Jött is Kató Ildikével, Margitkáék, Ildiék. 2000. november 20-án temettük a halottasházból. Előző este még ott énekeltünk. **Miklós István** lelkész temette.

Egyedül maradtam. A lányaim, unokáim segítettek. Kató járt főzni. A munkából hozzám jött. Margiték fát, tüzelőt készítettek és a kertben segítettek. 2001 tavaszán Csabával a fákat, szőlőt metszettünk, ekkor jutott eszembe, hogy Ilonkával a halála előtti hétfőn beszélgettünk, és azt mondta: „*Apu, itthagylak.*” Azt feleltem neki: „*Ne beszélj számárságokat, én vagyok az idősebb, én megyek el hamarább!*” Azóta sem tudom elfelejteni. 2003-ban még volt négy tyúkom, ők láttak el tojással. Azokat is ellopták. A nyulakat levágtuk, már csak az udvart és a kertet kaszálgattam. Még a kertben ültettem, zöldséget vettem, paprikát és paradicsomot palántáztam. Ezeket ápoltam, kapáltam, gyomláltam öntöztem. A burgonyát

burgonyabogár ellen még mindig Csaba permetezte.

2004. december 7-én Katóval és Csabával autóbusszal és vonattal Prágába mentünk a Katica promóciójára, ami a *Károly Egyetemen* volt. Ők Annamáriával már ott laktak. Annamária Londonban tanult angolul, pénzváltóként dolgozott. Katika az egyetem elvégzése után próbált itthon elhelyezkedni. Nem tudott. Ő is Prágában kapott munkát. Mindketten ott dolgoznak, laknak. 2005. november 7-én Dr. **Konečná Hegedűs Hilda** szürke hályogot operált le a szememről. November 22-én hoztak el Katóék Rimaszombatba, pedig már a feleségemnek is mindig azt mondtam, ha említette, hogy nekünk is jobb volna, ha bemennénk Rimaszombatba lakni: „*Engem csak koporsóban Jánosiból.*” Mivel a legkisebb lányoméék, a Margiték és az unokáink, Ildiék is ott laknak, van hová mennem. Néha ott hálok Margitéknál, akkor meglátogatnak Dé-térből az unokáim és a dédunokáim, de lassan kezdem megszokni a városi kényelmet. 2006-ban még busszal lejárógtam Jánosiba. Kaszálni, kapálni, gyomlálni. A gyomot soha nem tűrhettem. Sajnos az őszi betakarításnál már nem tudtam segíteni. A csontkopás a bal térdemben napról napra jobban fáj. Nem segít sem az injekció, sem a pirulák. Már csak a feleségemtől örökölt botokkal tudok járni.

Napról napra apróbbakat lépek. Bizonytalanok a lép-teim. Eljött a második gyerekkor. Már csak a reggeli hideg vizes zuhanyozás üdít fel. A reszkető kezeimmel még megborotválkozok, szemüveg nélkül. A kisebb betűket az újságban és a könyvekben nagyítóval olvasom. Rejtvényeket fejtek, mellette az életem történetének rögzös útjait írom. Tornázok, sétálok, még ha fáj is.

Napjainkban...

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 37.

A Garam meanderei

*Pusztá már a föld határa,
Ékessége veszve lón;
Halavány köd és fekete
Csóka szálldos a mezőn.*

*Hófuatba hempergőzött
Valahol a Garamon:
Azért fú az északi szél
Oly hidegen, szilajon.
(Tompá Mihály)*

A Felső-Garam mente egy aránylag szűk és hosszú medencét képez az *Alacsony-Tátra* és a *Gömör-Szepesi-érc-hegység* között. Jellegzetes hegyvidéki medence ez, amely Telgártnál az 1 000 méteres magasságot is eléri. Éghajlata ezért hideg, az évi középhőmérséklet mindössze 15-17 °C körül van, csapadékban viszont nem szenved hiányt. Még nyáron is gyakoriak a frissítő esők. Ahogyan **Tompá Mihály** sorai is jellemezték, a tél kemény és szeles, különösen a *Besznik-nyereg* környékén gyakoriak a hófúvások.

A Felső-Garam mente tengelyét a Garam képezi, amely a Felső-Garam mentét a *Sztracenai-hegység*től elválasztó Besznik-nyereg alatt fakad. Mindkét oldalról bővizű hegyvidéki patakokat vesz fel, vízhozama ezért gyorsan növekszik.

Érdekes e hegyvidéki medencének a kialakulása. Mivel a Nyugati-Kárpátok harmadidőszaki kiemelkedése tömbökben történt, így a Kárpátok külső övezetéből még az időszak elején az Alacsony-Tátra és a Gömör-Szepesi-érc-hegység emelkedő tömbjei közé tudott nyomulni a ten-

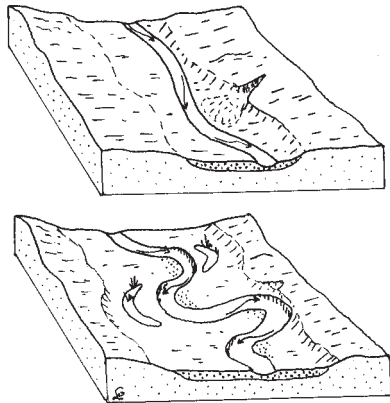
ger vize. Erről tanúskodnak a medencében foltokban előforduló tengeri kavics és homokkő maradványai. Érthető tehát, hogy a későbbi idők során a Garam ezt a könnyebben lepusztuló kőzetekből felépülő vonalat követte. A Garam eróziós bevágódását elősegítették a medence felsőbb részein felszínre bukkanó takarós szerkezetek, a mállékony, alsó triász agyagpala is. Itt találkoznak ugyanis a Murányi- és a Sztracenai-takaró kőzetei.

A Felső-Garam mente tájképének jellegét máig meghatározza a vlach telepések 15. század elejétől folyamatosan nyomom követhető ténykedése. A juhtenyésztéssel, legeltetéssel foglalkozó vlach juhászok a legelők létesítéséhez terjedelmes erdőket irtottak ki.

Annak ellenére, hogy a Felső-Garam mentén járunk, ahol a Garamnak földrajzi szempontból középszakasz jellege van, tankönyvbe illő folyókanyarulatokkal, azaz meanderekkel. A folyók és patakok meanderes középső szakasza ott jön létre, ahol a víz munkaképessége átlagosan egyensúlyban van a hordalék szállításához szükséges munkával. A völgy tehát itt nem mélyül, nem vágódik be az aljzatba, ellentétben a felső szakaszok „V” keresztmetszetű völgyével, ahol a víz energiája jóval nagyobb, mint ami a hordalék szállításához szükséges. A középső szakasz jellegű völgy ezért a kanyarulatok oldalirányú eróziója által szélesedik (a völgyek alsó szakaszain, ahol az esés és a víz sebessége kicsi, a víz már képtelen tovább szállítani a hordalékot, leülepszik, és a meder feneké lassan emelkedni kezd). Ez tehát az oka a Telgárt és Vöröskő között kialakult fura kanyaroknak. Mintha a Tisza miniatűr képével találná magát szembe az ember. Egyik kanyar a másikat követi, néha teljesen

A Garam forrása • A szerző felvétele

A meanderek létrejötte • A szerző rajza

visszafordul, játékos gúnyt űzve a természetből és a tisztesszemplőlől. A Garam itt még csak gyermek, élete kezdetén van, játszhat velünk kényére-kedvére – gondolhatjuk.

A Garam azonban nem játszik! Úgy, ahogyan felnőtt rokona, a Tisza, szigorúan követi a hidraulika természetes törvényeit. A szabályos keresztmetszetű mederben a víz legnagyobb sebességét – ami a patak sodra – a meder közepén éri el, mivel a fenéken, az oldalakon és a víz felszínén a súrlódás a sebességet némileg lecsökkenti. A kanyarulatban viszont a patak sodra mindig a homorú part felé tolódik el, ahol a meder mélysége is nagyobb (kezdeti enyhe kanyarulatok mindig létrejöhetnek, mivel a környező lejtőkről gyakran mosódnak be törmelék-áradatok, melyeket a patak nem képes egyhamar áttörni). A sodrás a centrifugális erő hatására a vizet a homorú part felé szorítja, ezért ott a víz tükre is megemelkedik és megnövekszik a víz eróziós hatása is. A homorú part ezért mindig meredek, ellentétben a szemközt fekvő domború parttal, ahol a víz sebessége lecsökken, ezért a patak itt lerakja hordalékát. A hordalékból gyakran parti zátonyok jönnek létre, amelyek elősegítik a kanyarulatok erőteljesebb kidomborulását. A kanyarulatok addig fejlődhetnek, amíg csaknem teljes kört írnak le. Ekkor elég egy kisebb árvíz, és a két szomszédos kanyarulat közti keskeny rész átszakad. Ezzel új meder jön létre, a kanyarulat pedig elszigetelődik, ún. morotva lesz belőle. Idővel beiszapolódik, benövik a vízínövények. Sokszor csak egy patkó alakú mélyedés árulkodik az egykori kanyarulatról.

A Garam árterén ily módon számos értékes vízínövényfaj honosodott meg. Ilyen a lápi hízóka (*Pinguicula vulgaris*), töviskés sás (*Carex echinata*), fekete sás (*Carex nigra*) vagy a kereklevelű harmatfű (*Drosera rotundifolia*).

A kanyarulatok méretei a folyó vagy patak vízmennyiségétől és sebességétől függenek. A Tisza meanderei ezért jóval nagyobbak, keletkezésük elve azonban semmiben sem különbözik a Garamétól.

Ha több időt szentelhetünk a víz játékának, megfigyelhetjük, hogy némely egyenes, de hirtelen kiszélesedő részen közepén is ülepedhet le hordalék. Ez a középzátony. Ha ugyanis a patakmeder hirtelen kiszélesedik, lecsökken a víz sebessége, s ez az üledék lerakódásához vezet. Sokszor a növényzet is megkapaszkodik rajta, és később szigetté alakulhat. Ilyen például a Margit-sziget a Dunában. Ha azonban a zátonyt csak hordalék alkotja, akkor az lassan a folyás irányában tovább utazik. A víz a zátony felső végétől ugyanis elmosza a kavicsot, homokot és azt a zátony alsó végén rakja le.

Egyes helyeken örvényeket is megfigyelhetünk. Általában a hirtelen beszögellő földnyelvek mögött alakulnak ki. Ezek a szívó forgók, amelyek a víz szívóhatására indulnak forgásnak. Ellentéteik a nyomó forgók, amelyek nyomóhatásra rendszerint éles kanyarulatokban keletkeznek.

Az elmúlt szocialista rendszer egyik jellemző vízgazdálkodási beavatkozása a meanderek átvágása volt, elsősorban árvízvédelmi okokból, de mezőgazdasági területek nyerése céljából is. Ez ahhoz vezetett, hogy a víz gyorsan leszaladt a mederben, ami elősegítette a környezet kiszáradását. Helyesebb tehát az árvízvédelmi szempontok betartása mellett arra törekedni, hogy a vizet minél tovább meg tudjuk tartani a környezetben. Hála Istennek, a Garam meandereit elkerülték ezek a vízgazdálkodási beavatkozások.

A meanderekhez igen könnyen eljuthatunk a Vöröskő és Telgárt közötti aszfaltúton. A meanderek ugyanis a két említett község között, az út és a vasút által behatárolt területen található, mintegy 3 km hosszúságban. A meandereket azonban egyre jobban beárnyékolja a felnövő parti növényzet, ezért az útról már alig láthatók.

A Garam meandereit 1980-ban nyilvánította védetté az akkori Kulturális Minisztérium, 103,8 hektárnyi területen.

A Garam ártere a meandereknél • A szerző felvétele

Hála József

Pongrácz Lajos és leírása a Baradla-barlangról 1840-ből

Pongrácz Lajos nevét 1992 óta utca, 2001-től pedig magyar tanítási nyelvű alapiskola viseli Hont vármegye egykori székhelyén, Ipolyságon. Az utódok a rendszerváltás óta így is őrzik annak a XX. század végére szinte teljesen elfeledett kiváló férfiúnak az emlékét, aki a XIX. században sokat fáradozott a városka felvirágoztatásáért.

Pongrácz Lajos idős korában, Kubányi Lajos festménye. Honti Múzeum, Ipolyság • A szerző felvétele

Óvári és szentmiklósi Pongrácz Lajos 1815. február 15-én született a Hont vármegyei Felsőtúron. Gimnáziumi tanulmányait Selmechányán és Vácon végezte, az 1830-as években Pesten bölcsészetet és jogot tanult, az 1840-1850-es évek fordulóján pedig gazdasági tanulmányokat folytatott. Hosszú pályafutása során néhány év kivételével szülőmegyéje szolgálatában állt. 1848-ban a pénzügyminisztériumban dolgozott, 1853 és 1859 között Bihar megyében, 1861-től 1865-ig pedig Esztergomban élt. Ennek főbb állomásai a következők voltak: rendes esküdt (1835-től), szolgabíró és a népnevelési választmány tagja (1842-től), tiszteletbeli főjegyző (1848-tól), főjegyző (1861-től), törvényszéki ülnök (1865-től), főszolgabíró az Ipolysági járásban (1867-től), ismét főjegyző (1872–1881), majd alispán (1881–1889).

Pongrácz Lajos részt vett a reformkor politikai küzdelmeiben: mint „*absentiumi követ*” jelen volt a pozsonyi országgyűlésen, ő volt **Kossuth** 1841-ben megindított *Pesti Hírlapjának* állandó honti levelezője, egy Kossuth

védelmében írt „röpiratában” még **Széchenyi Istvánnal** is szembeszállt (1842). Az 1830–1840-es években élénk irodalmi tevékenységet folytatott: verseket, „beszélyeket”, útirajzokat stb. közölt különféle lapokban, és több önálló műve is megjelent. 1845-ben 43 „*Ipoly táji*” népdalt küldött **Erdélyi Jánosnak**, aki azokból többet közölt nevezetes *Népdalok és mondák* (I–III. Pest, 1846–1848) című gyűjteményében.

Az 1860-as évektől Hont vármegye, valamint Ipolyság társadalmi és kulturális életének aktív és lelkes szervezője volt, amint ezt az alábbi néhány példa is bizonyítja. 1868 és 1871 között, a *Hont Megyei Kaszinó Társulat* igazgatójaként felolvasásokat, koncerteket, ünnepségeket és táncestélyeket rendezett, később szintársulatot is alapított. Egyik alapítója és első elnöke volt az *Ipolyság Mezőváros Szépítészeti és Anyagi Jólétét Elősegítő Társulatnak* (1868). A közreműködésével szervezett tudományos rendezvények közül kiemelkedik a *Magyar Történelmi Társulat* Hont vármegyében tartott második vidéki gyűlése (1869) és a *VIII. Nemzetközi Östörténelmi és Embertani Kongresszus* honti kirándulása (1876). Az ipolysági iskolaszék elnökeként részt vett az oktatásban, nevelésben, érdemeket szerzett a *Hontmegyei Múzeum Társulat* megalapításában (1898) és a *Honti Múzeum* kollekciónak gyarapításában is. Kitartó, negyedszázados munkával maradandó emléket állított Drégelyvár hőségnek, **Szondi Györgynek**, az általa kezdeményezett és Drégelyen felépített Szondi-kápolnát 1885-ben szentelték fel. Javaslatára helyezték el **Ipolyi Arnold** emléktábláját az ipolykeszi templom falán (1887), erre az alkalomra nagyszabású Ipolyi-emléknapot rendezett Ipolyságon. 1889-ben Budapestre költözött, és a fővárosban hunyt el 1899. augusztus 10-én. Irodalmi tevékenységét élete végéig folytatta, utolsó könyve halála előtt egy évvel, 1898-ban látott napvilágot.¹

Az ifjú Pongrácz Lajos a reformkorban, 1835 és 1840 között több nagy utazást tett Magyarországon, elsősorban a Dunántúlon, valamint a Felvidéken és Ausztriát is felkereste.² Megfigyeléseit, élményeit leírta, és azokat különböző periodikákban és a *Magyar utiképek* című kis kötetben publikálta. Ez utóbbinak Felsőtúron 1845 februárjában papírra vetett előszavában olvashatjuk az útirajzok közlésének indokát:

„*Egyébiránt e vázlatok fényes sorsra nem számolnak, már azon oknál fogva sem: hogy kiadatásukat szerzőjük oly időszakban eszközöl, midőn a hon s honi utazók figyelme kivált a külföldre, s külföldi tájak, intézetek, érzelmek stb. felé fordul, az ezek iránti rokonszenv pedig az épen most közkezeken forgó jeles utleírásokban méltán ápoltatik.*

Mennyire azonban örvendetes egy részt e körülmény: annyira sajnós, hogy más részt honunk nevezeteseb értelmiségű utazói hazánkat nem választják utazási

Pongrácz Lajos és Gyürky Antal aláírása a Baradla-barlang vendégeknyvében (Vendégeknyv 1835–1877. 42.)

Nagy sárban csúszkálva, gyakran vízben gázolva a „régí ág” végéig jutottak el, a **Vass Imre** által 1825-ben felfedezett „új ágat” a nagy víz miatt nem tudták megtekinteni. Visszafelé a mellékágak közül a *Rókalyukba* tettek egy kis kitérőt.

A barlangból kijutva a kocsmába vezetett az útjuk „*egy kis villás reggelire*”. Ott Szegő megmutatta nekik a „névkönyvet” (a barlang vendégeknyvét) is. Pongrácz színes és ma is élvezetes leírása az abban olvasható nevek némelyikének közlésével fejeződik be.

A Baradla vendégeknyvében a Hont megyei és a losonci látogatók bejegyzései is fennmaradtak. Ezekből tudjuk, hogy a barlangot 1840. május 20-án járták be, és hogy Pongrácz társai **Gyürky Antal** Hont megyei aljegyző Felszélénből, valamint **Pajor István** és **Szontágh Albert** losonci joghallgatók voltak.⁷

Pongrácz Lajos pályafutását a fentiekben röviden ismertettük. Gyürky Antaltól (Felszélén, 1817. március 12. – Dorog, 1890. július 31.) később kiváló közgazda, országos híró borász, gazdasági szakíró és lapszerkesztő,⁸ Pajor Istvánból (Alsónyék, 1821. május 20. – Balassagyarmat, 1899. március 29.) pedig neves balassagyarmati ügyvéd, majd Nógrád megyei főügyész, illetve árvaszéki elnök lett, aki költői, műfordítói, publicisztikai és nyelvészeti munkásságával is ismertséget szerzett.⁹

Végezetül megemlítjük, hogy Pongrácz Lajos egyik reformkori útleírásában röviden bemutatta a Deményfalvi-barlangot is.¹⁰

JEGYZETEK

¹ Pongrácz Lajos életéről és munkásságáról lásd például: Pongrácz E. 1905; Csáky K. 1983; 1998; Kiss L. 1994; Hála J. 1995; 2002; Hála J. – Katona I. 1993. Főbb művei: Pongrácz L. 1838 a,b; é. n. (1839–1840); 1845; 1846; 1848; 1883; 1885; 1886; 1890–1891; 1893; 1897; 1898.

² Lásd Pongrácz L. 1845. 1–19, 21–44, 69–124, 125–146; 1898. 161–172.

³ Pongrácz L. 1845. oldalszámozás nélkül.

⁴ Pongrácz L. 1840.

⁵ Pongrácz L. 1845. 45–68; 1898. 1773–1785.

⁶ Szűcs Miklós naplójában 1839-ben a református iskola tanítójának nevét Bodonnak írta (Kordos L. 1971. 34.). Szegő N. valószínűleg azzal a Szegő Pállal azonos, aki abban az időszakban a legfoglalkoztatottabb vezető volt (Hazslinszky T. 1991. 58.).

⁷ Vendégeknyv 1835–1877. 42. Ezen adatok szíves közléséért Hazslinszky Tamásnak tartozom hálás köszönettel.

⁸ Gyürky Antal életéről és munkásságáról legújabban: Csáky K. 2004.

⁹ Pajor Istvánról legújabban, életrajzával és rá vonatkozó további irodalommal: Hála J. 2007.

¹⁰ Pongrácz L. 1843. 1195–1197; 1845. 101–103.

IRODALOM

Csáky Károly

1983: Emlékezés Pongrácz Lajosra. Irodalmi Szemle XXVI. 6. sz. 558–561.

1998: Pongrácz Lajos (1815–1899). In Honti arcképcsarnok. Jeles szülöttek kisportréi. 48–51. Dunaszerdahely

2004: Gyürky Antal élete és munkássága. In: Gyürky Antal: Borászati szótár. Betűrendben kellő magyarázattal ellátva (Pest, 1861). Hasonmás kiadás. U-1 – U-20. Dunaszerdahely

Hazslinszky Tamás

1991: A Baradla-barlang múlt századi vendégeknyvei. Karszt és Barlang I-II. 57–64.

Hála József

1995: Ipolyi Arnold és Hont vármegye. Ethnographia CVI. 1. sz. 195–229.

2002: Pongrácz Lajos. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (főszerk.): Magyar múzeumi arcképcsarnok. 713–714. Budapest

2007: Pajor István leírása a palóc „vendégségről” 1845-ből. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XLIII. 375–397.

Hála József – Katona Imre

1993: Pongrácz Lajos és „Ipoly táji” népdalgyűjteménye. In: Liszka József (főszerk.): „Csillagok, csillagok, szépen ragvogiatok...” Tanulmányok a 65 éves Ág Tibor köszöntésére. 27–86. Komárom–Dunaszerdahely

Kiss László

1991: Pongrácz Lajos. Hont megyei portré a reformkorból. Pozsony

Kordos László

1971: Barlangi kirándulások a XIX. század első felében. Karszt és Barlang I. 33–35.

Pongrácz Elemér (kiadta és előszóval ellátta)

1905: A Pongrácz-család írói. Budapest

Pongrácz Lajos

1838a: Kárpát-úti zengemények. Budán

1838b: Érzemények. Pesten

é. n. (1839–1840) (Pongrácz Lajos) Honti Literatúrai-Füzér. I-ső és II-ik Füzet. H. n. (Buda)

1840: (Honti) Aggtelek. Társalkodó 50. sz. 201–202., 51. sz. 203–205.

1843: Kárpáti levelek. Regélő Pesti Divatlap 37. sz. 1165–1170., 38. sz. 1195–1202.

1845: Magyar utiképek. Pest

1846: Versek. Pest

1848: Honti krónika. H. n.

1883: Roesel Borbála. Történelmi elbeszélés. Selmezbánya

1885: Szondi-album. Drégeli emlék-lapok. A Szondi-kápolna felavatása alkalmából 1885. Esztergom (Második, bővített kiadás. Ipolyság, 1886.)

1886: Vázlata a Hontmegyei Kaszinó ötven éves történetének. Budapest

1890–1891: Kivonatok Hontvármegye jegyzőkönyveiből 1848–1849 és 1861-ről. I-II. Selmezbánya-Ipolyság

1893: Epigram-koszorú. Budapest

1897: Mult időkől. (Elbeszélések). Budapest

1898: Szemelvények egy régi vármegyei táblabírónak hátrahagyott dolgozataiból. Budapest

Vendégeknyv

1835–1877 Akteleki barlang jegyző könyve. I. Kézirat, Aggteleki Nemzeti Park

Kiss László

Palócföld orvosai 9.

Isten kedveltje, avagy Kelinyi Amadé, a soknevű orvosdoktor

A médiát napjainkban elárasztó H1N1 influenzajárvány „megfertőzi” az orvostörténést is (aki egyébként gyakorló, körzeti orvosként küzd az igazi járvány ellen). A járványtanban használatos fogalmakat hívja ugyanis segítségül, hogy az eddig megtalált mozaikdarabkákból azonosíthassa és összerakhassa egy újabb palócföldi doktor portréját. Az epidemiológusok (a járványok szakértői) két genetikai jelenséggel magyarázzák a náthaláz (világ)járványos terjedését. Az egyik jelenség az ún. shift (csuszamlás), amely a betegséget okozó vírus örökítő anyagában olyan változást idéz elő, hogy egy új hibridvírus jelenik meg, amely ellen – éppen új volta miatt – az emberiség teljesen védtelen. Egy ilyen „csuszamlásnak” köszönhetjük a 2009 tavaszán Mexikóban startolt (sertés)influenza vilá járványt (pandémiát). Szerencsénkre a shift ritka jelenség – ezért nincs minden évben világméretű járvány. Gyakoribb viszont a genetikai „drift” (sodródás). Ilyenkor nem keletkezik új hibridvírus, ám az eredeti vírus örökítő anyagának, DNS-ének egy pontján „változás” (mutáció) jön létre. E gyakori pontmutációk következtében alakulnak ki azok a vírusváltozatok, amelyek évente az ún. szezonális járvány (epidémia) okozói.¹

Nos az orvostörténést is szembesül hasonló jelenségekkel. Ilyen, a „csuszamláshoz” mérhető bonyodalmat válthat ki pl. egy névváltoztatás. A *Tudományos Gyűjtemény* 1. kötetében, 1825-ben jelent meg *A Magyar Országai Boroknak a Külföldiekkel való egybe hasonlítása* c. dolgozat. Szerzője **Derczeni Idősb Dercsenyi János**. A gyanútlan olvasóban (sőt a témában járatlan orvostörténéstben) fel sem merül a gondolat, hogy a szerző azonos a Szepességből származó **Johann Weiszszel**, aki még e néven szerezte meg orvosi oklevelét Bécsben 1780-ban, és e néven volt évekig Zemplén vármegye főorvosa.² Szerencsénkre az (orvos)történelemben sem gyakori az ilyen radikális változás. Jóval sűrűbben előfordul viszont a „sodródás”, azaz egy-egy betű megváltozása, elírása, téves olvasata – ez utóbbi példája **Viheli/Újhelyi Ferenc**, akiről sorozatunk első tanulmányában írtunk.³ Ha egy-egy betű „elsodródik” a vezetéknevben, a tájékozódást a keresztnév segítheti. Persze, csak akkor, ha a különböző nyelveken használt változatai legalább egy kicsit hasonlítanak (lásd Johann – János). Nehezebb a helyzet, ha a „Teofil – Amadeus – Gottlieb – Bohumil – Amadé” sorozatban kell felismernünk az azonosságot. Holott a görög, latin, német, szlovák és magyar változat ugyanazt jelenti: „Isten kedveltje vagy Istent kedvelő”.⁴ Többek közt a keresztnév összes említett változatának szerepeltetése miatt is nehéz dió a vezetéknevének is több variánsával (**Keliny, Kelini, Kelin, Kelényi, Keléni, Kehlin, Kélényi**) szereplő egykori nógrádi főorvos élet-

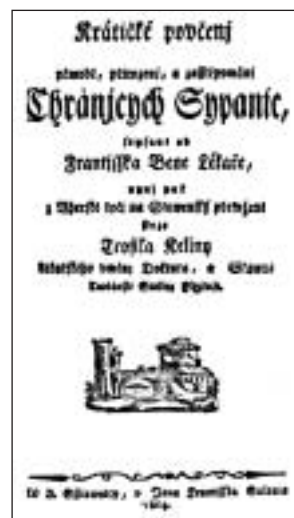
útjának, életművének feltárása. E kis dolgozat az első kísérlet doktorunk életrajzának felvázolására.

„A Szinnyei”, két munkája említésén túl, mindössze ennyit tud **„Kelín Gottlieb”**-ről *„orvosdoktor, Túrócmegeye tiszti főorvosa”*⁵. Bőbeszédűbb a „szlovák életrajzi szótár” – bár e „bőségben” nincs sok köszönet – , mely szerint **Teofil Kelíni** (Kelíny, Kelin) 1762-ben Zólyomban született és 1810-ben hunyt el. 1782-ben Pesten szerzett oklevelet, majd Zólyomban praktizált, fürdőorvos volt Rajecban, 1801-ben Turóc megye hivatalos orvosa Mosócon, 1802-ben nemesi rangot kapott.⁶ Ha 1762-ben született, 1782-ben – húszévesen – aligha szerezhetett orvosi oklevelet. A Pesten végzett orvosok névsorát közreadó kartörténet szerint az 1786/87-os tanévben tizenkét orvost avattak – köztük volt **Kelín Theofil** is, akinek származása helyeül a Zólyom megyei Bánkot tüntetik fel.⁷ Mivel a mindent reformálni szerető császár (kalapos királyunk), **II. József** 1785-ben eltörölte az orvosi tanulmányok befejezésekor addig kötelező értekezés (disszertáció) kinyomtatásának követelményét,⁸ ilyen munka nem maradt fenn doktorunk után.

Zólyomi praktizálására nem találtunk adatot. Nem tudjuk megerősíteni az említett szlovák életrajzi lexikon által feltételezett „fürdőorvosi” működését sem – a XVIII. század végén még nem működtek (főállású) fürdőorvosok. A Szinnyei által is számon tartott, latin és német nyelven, 1793-ban Rajecfürdőről kiadott kis könyve címlapján már mint Turóc vármegye *„rendszerinti fizikusa”* (főorvosa) szerepel. Vagyis nem „fürdőorvosként”, hanem a funkciójából kifolyó kötelezettségként írta le megyéje *„ujjonnan felfedezett meleg fürdőjét”*. A 31 oldalas, rézmetszettel ellátott munkát a szlovák balneológia-történet is számon tartja, igaz **Amadé Kelint** nem Turóc, hanem (tévesen)

Az 1793-ban, Rajecfürdőről kiadott kis könyvének címlapja

Bene Ferenc Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről c. művének szlovák fordítása

Trencsén megye főorvosaként tünteti fel.⁹ A rimaszombati gyökerű, bécsi orvos-szerkesztő, **Decsy Sámuel** évkönyvei is, az 1794–96 években **Kehlin Amadét** jelzik Túróc megyei főorvosként.¹⁰ Az ugyancsak Decsy által szerkesztett, Bécsben megjelenő *Magyar Kurir* című lap hasábjain is találhatunk értékes adalékokat doktorunk pályafutásához. Idézzük az 1802. október 29-én, a Kurir 35. számában megjelent Jelentést (mai helyesírással): „*Ó Császári s Királyi Felsője a mostani Ország Gyűlése alatt, Tekéntetes Túróc Vármegyének rendszerint való Orvosát, Keliny Amadéus Urat, mind az elmúlt török háborúban kinyilatkoztatott érdemeire, mind pediglen más alkalmatosságokban a Haza iránt megmutatott szolgálatajára, s egyéb különös talentomaira nézve, ezen magyarországi nemesi karba helyezetteti, kegyelmessen méltóztatott.*”

E rövid, de fontos „Jelentés”-ből kiderül, hogy **Keliny Amadéus** részt vett a II. József uralkodása alatt lezajlott török háborúban. Az osztrákok az orosz cár szövetségeseiként sodródtak bele 1787 nyarán a még mindig erős oszmán birodalom elleni háborús konfliktusba. A háború 1789 őszén, Belgrád várának egy hónapos ostrom utáni bevételével ért véget. A hadjárat alatt a mocsaras, egészségtelen terepen kitört járványok (vérhas, malária) által okozott halálozások messze felülmúlták a közvetlen harci veszteségeket. Maga II. József is itt „szedte össze” tuberkulózisa mellé a maláriát – legyengült szervezete e kettős támadásnak nem tudott ellenállni: 1790. február 20-án, röviddel 49. születésnapja előtt elhunyt.¹¹

A friss diplomás Kelinyinek lehetett tehát alkalmuk érdemeket szerezni a hadjárat során. Egyéb „*talentomaira nézve*” ismét csak a korabeli újságban találunk utalást. A Magyar Kurir 35. száma közölte az 1803. október 9-én működési helyén, Mosócon keltezett hirdetését, melyet (mai helyesírással) teljes egészében közlünk:

„*Anehéz nyavalyával küzdőknek vigasztalható hír adatik, hogy én alább írt egynehány esztendőktől fogva ilyen iszonyú s veszedelmesen meggyökerezett betegségben lévő több személyeket végképpen és minden további ismét beléésés (recidiva) nélkül meggyógyítottam. Aki tehát az ilyen ostortól megmenekedni kíván, ezennel kérettetik, hogy lakásomhoz legközelebb Rudnói Posta Stációra Frankón utasítandó magam levelezései által, énhozzám járuljon, hogy aszerint a következőn gyógyítás iránt további szükséges rendelések megtétezhessenek. Egyszersmind arra is kéretnek, hogy a betegnek idejét vagy korát és azt is adják tudtomra röviden, honnan s mi módon származott s mennyi ideig.*

Írtam Mosócon, Okt. 9 1803

Kelini Amadé Orvos Doktor és [Tekintetes] [M] [emes] Túróc Vármegyének rendszerint való Fizikusa”

A hirdetés német nyelven is megjelent a pozsonyi német lap, a *Pressburger Zeitung Intelligenzblatt für Ungarn* című mellékletében 1803. október 18-án, „**Gottlieb Keliny**” aláírással.

Ismerjük doktorunk leghíresebb betegének a nevét is. Az 1793-ban Mosócon született **Ján Kollár** (1793–1852)

– 1819-től majd Pest evangélikus lelkésze –, akit a történetírás ma „*Közép-Európa egyik, ha nem a legfontosabb szláv értelmiségijeként*” tart számon,¹² gyermekkorában volt Kelinyi betege. Emlékírataiban említi is doktora nevét.¹³ Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy említésre méltó személy volt első tanítója is: **Hrúz György, Petófi** anyjának, **Hrúz Máriának** a nagybátyja tanította Kollárt a mosóci falusi iskolában.¹⁴

Az említett 1803-as évben egyéb érdemeket is szerzett doktorunk. Az ivancsicei tanító, **Ján Mojžišovič** lefordított egy német nyelvű, népnek szánt füzetet. A *Wsseobčena Zprava Běsnosti...* (azaz: általános jelentés a veszettségről) című, Besztercebányán, Turóc megye rendjeinek költségén, bibliai cseh nyelven kiadott népnevelő irathoz **Teofil Keliny** fűzött kiegészítést (*Přidavek...*). Mindkettő címdalának képét **Rippa** közli, könyve 108. oldalán. A veszettséggel, ill. a betegség egyik fő tünetéről „*víz-izsonynak*” (hidrofóbiának) is nevezett kórral részletesen foglalkoztunk az Ujhelyi doktorról írt, már említett dolgozatunkban. A rimaszombati doktor 1818-ban kiadott könyvében még mindig **Nagy Frigyes** porosz király által 1777-ben hivatalossá tett veszettség elleni gyógyszer, az „*electuarium antihydrophobicum*”-ot ajánlotta a veszett állat által megmart beteg kezelésére. Ezzel szemben Keliny, saját tapasztalataira hivatkozva – mint írja, 1797-ben 17 egyént mart meg veszett állat a megye területén – a porosz eredetű szert, mint hatástalant elutasítja, és helyette az ún. „*španielské mušky (cantharides)*”, azaz a hólyaghúzó anyagot, cantharidint tartalmazó kőrishogarakból (*Lytta vesicatoria*) készült por alkalmazását javasolja.

A füzet megjelenéséről hírt adott a pesti egyetem esztétika tanára, **Schedius Lajos** (1768–1847) által szerkesztett *Zeitschrift von und für Ungern* című folyóirat 1803-i évfolyamának V. füzeté is, a 314. oldalon, kiemelve a Gottl. Keliny által hozzászatolt és a „*legbeváltabb gyógyító szert*” („*bewährtesten Heilmittel*”) tartalmazó „kiegészítést”.

A következő évben doktorunk ismét könyvet adott ki. Lefordította szlovák nyelvre a himlő elleni védőoltás (vakcináció) egyik magyar úttörőjének, a pesti egyetem professzorának, **Bene Ferencnek** *Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről* című 1802-ben Pesten kiadott könyvecskéjét. A Selmecbányán megjelent kis kötet érdekessége a Teofil Keliny által írt és 1803. október 15-én, Mosócon keltezett „fordítói előszó”, ill. a Bene-szöveghez kapcsolódó, az oltással szerzett, saját tapasztalataira utaló lábjegyzetek. Az előszóból kiderül, hogy a megye bírta meg őt a fordítással, és a kiadás költségeit is Turóc megye állta. „*Kedves szülők!* – írja doktorunk – *ne hagyjátok gyermekeiteket továbbra is a közönséges himlőtől szenvedni, hanem kedveljétek meg e feltalált oltást!*” A 20. oldalon található, Bene által felsorolt, már oltó orvosok listájához fűzött lábjegyzete pedig bizonyítja, hogy tanácsa megalapozott: „*Turóc vármegyében Keliny kezdte a mentőhimlőt oltani 1802-ben, amikor is egymaga 212, a seborvosok 171, azaz összesen 383 legkülönbözőbb korú személyt oltottak be. Éppen akkor tájt lángolt fel*

a közönséges himlő és azok, kiknek a mentőhimlőt beoltottuk, a mai napig mentesek maradtak és így megszabadultak minden szenvedéstől, melyet az emberi himlő okozni szokott”.

Az emlegetett kiadványok szövege arra utal, hogy Kelényi és a megye kapcsolata jó lehetett, ezért is hat meglepetésként a Magyar Kurir hasábjain ismételt, 1805 júniusában, kétszer is megjelentett „*Jelentés, mely által a velem levelező Uraságoknak tudtokra adom, hogy én Tek. Nemes Neográd (!) Vármegye első Fizikusává tétetttem és Szécsény városában lakom: melyre nézve a nekem szóló levelek a Szakáli legközelebb lévő postastáció felé igazítassanak Szécsénybe. Kelény Amade*”.

Kelényi nógrádi működését az ottani megyei jegyzőkönyvek bizonyítják. Ezek alapján **Reiter László** e sorok írójához 1991. november 27-én eljuttatott levelében a következőket írta: „1804. nov. 13-án a Szécsényben lakó **Lipszky Pál** főorvos lemond hivataláról. A pesti egyetem **Bérczy Jánost** javasolta utódnak. 1805. január 10-én a Turóc megyéből Szécsénybe költöző Kelényi Amadeus foglalta el az I. Főorvosi állást 300 rénusi forint fizetésért, Bérczy II. Orvos lett balassagyarmati székhellyel, évi 200 forint fizetés mellett. 1809. szept. 25-én állásáról egészségi állapota miatt lemondott Kelényi, és így Bérczy lett az I. Főorvos”.

Lemondása után doktorunk valószínűleg Selmechányára költözött – erre utal a „T[ekintetes]. M[nemes] Honth Vármegye 1811. Esztendőbeli Jegyző könyvé”-ben általunk felfedezett két rövid bejegyzés. A 16/24 790 sz. alatti szöveg „*hírül adja, hogy bizonyos Kelényi Theophil nevezetű orvos, aki bizonyos titkos orvosságokkal veszedelmes orvosoltatásokat űzött volna, a tovább való orvosoltatástól el tiltatott legyen*”. Lényegében ugyanezt ismétli meg a 778/8352 sz. alatti bejegyzés is, pontosítva az eltiltás okát: „...*Selmetzen lakozó Kelényi Theophil [...] több szerencsétlen orvoslásai végett, melyeket bizonyos Phosphonium orvossággal űzött, s mely által az orvosi Tudományokban való tudatlanságát s oktalanságát nyilvánosságossá tette...*”.

Az ügy országos visszhangot válthatott ki, és még száz év múltán is elrettentő példaként idézik: „*A titkos szerekkel való csúnya visszaélés... mélyen belenyúl a 19. sz. derekába is... hogy csak Kilényi Teofil selmeci orvos esetét említsem 1811-ből, aki foszfortartalmú titkos szerével két beteget megölt s könnyelműségét súlyos bűnhődéssel kellett megfizetnie*”¹⁵. Bizonyára e tragédia is hozzájárult Kelényi egészségének végleges összeroppanásához; halálának pontos ideje, oka nem ismert. Annyi bizonyos, hogy 1828-ban már nem élt. Erre utalnak a selmechányai evangélikus egyház és líceum krónikásának 1828-ra vonatkozó sorai: „...*végrendeletében dr. Kelényi Amadé volt egyházi és iskolai felügyelőnek özvegye, született Létius Johanna, a három alsó, ti. Elemi, donát és lánytanító díjának emelésére 600 darab aranyat hagyott...*”¹⁶.

Szomorú véget ért tehát soknevű doktorunk. Annak

magyarázatára, hogy „Isten kedveltjéből” hogyan lett embertársai kegyvesztettje, további kutatásokra lesz szükség.

JEGYZETEK

- ¹ Michl, 122–124.
- ² Kiss, 2009, 15.
- ³ Kiss, 2008.
- ⁴ Kálmán, 21.
- ⁵ Szinnyei, 1396.
- ⁶ Slovenský biografický slovník, 61.
- ⁷ Hőgyes, 226.
- ⁸ Dörnyei, 18.
- ⁹ Mulik, 55.
- ¹⁰ Kiss, 1991–1992, 143.
- ¹¹ Molitor, 346.
- ¹² Demmel, 66.
- ¹³ Kollár, 27 és 45.
- ¹⁴ Demmel, 66.
- ¹⁵ Magyary–Kossa, 342.
- ¹⁶ Breznyik, 293.

IRODALOM

Breznayk János

1889: A selmechányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története, III. füzet. Selmechánya

Demmel József

2009: A szlovák Kazinczytól a szlovák Bibóig. Nagy Magyarország. Történelmi Magazin, I. évf., 3. szám, 64–67.

Dörnyei Sándor

1998: Régi magyar orvosdoktori értekezések. Nagyszombat–Buda–Pest 1772–1849. Első kötet, Borda Antikvárium, Budapest

Hőgyes Endre

1896: Millenniumi Emlékkönyv a budapesti királyi magyar tudományegyetem orvosi karának multjáról és jelenéről. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest

Kálmán Béla

1969: A nevek világa. Gondolat Kiadó, Budapest

Kiss László

1992: Magyar orvosi névtár 1794–1796-ra Decsy Sámuel Magyar Almanakjában. Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med.) 133–140. kötet, 137–146.

2008: Rimaszombat rejtélyes doktora: „Viheli”, azaz Ujhelyi Ferenc. Gömörország, IX. évf., 1. sz., 39–41.

2009: Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa: Dercsényi János. Függelék: A Tokaji Bornak természetéről, szűréséről és forrásáról. Budapest–Dercen

Kollár, Ján

1972: Pamäti z mladších rokov života. Bratislava

Magyary Kossa Gyula

1929: Magyar Orvosi Emlékek, I. Kötet, Budapest

Michl Gábor

2006: A gyilkos kór madárszárnyakon érkezett. Madárinfluenza. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest

Mináč, Vladimír

1989: Slovenský biografický slovník, III. Zv., K–L, Matica slovenská, Martin

Molitor Ferenc

1987: II. József, a császári Don Quijote. Mozaikkockák valóságghú arcképehez. Gondolat, Budapest

Mulík, Ján

1981: Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku. Osveta, Martin

Rippa, B. K.

1956: K histórii medicíny na Slovensku. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Szinnyei József

1897: Magyar írók élete és munkái. V. kötet, Budapest

Takács András (közreadja)

A Vály völgye hagyományos tánc kultúrája

1990 kora őszen egy négytagú (**Pálffy Gyula, Takács András** – tánc, **Agócs Gergely, Varga Norbert** – zene), néprajzgyűjtéssel foglalkozó csapat két héten keresztül látogatta Vály völgye magyar falvait, munkájuk központjával kiválasztva Felsővályt, ahol az előző személyes beszélgetések alapján kiválasztott és a meghívást elfogadó helyi adatközlők – táncosok, zenészek, dalosok – filmre, videóra vétele és fényképezése is megvalósult. Ebbe a rögzítési munkába bekapcsolódott még **Barkó Vanda** és **Teszary Miklós**. A gyűjtés szervezője Takács András, a Csemadok KB dolgozója, szakmai irányítója Pálffy Gyula, a *Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének* dolgozója, anyagi biztosítója a *Szlovák Tudományos Akadémia* **Elschek Oszkár** vezette osztálya volt. A meglátogatott községekben tánc, zene, dal és a táncéletről kapcsolatos kérdések kutatásával foglalkoztak. Lényegében a Vály völgye minden községét: Alsókálosát, Felsőkálosát, Gömörmihályfalát, Kisgergelyfalát (Gergelyfala), Alsóvályt, Felsővályt meglátogatták, s minden településen népdal- és szöveges gyűjtést végeztek. Később a táncközlőket egy helyre összehozva, a táncokat és a zenét videóra és 16 mm-es filmszalagra rögzítették. A film- és videóanyag, valamint a többi dokumentáció teljes egészében a MTA ZI archívumában megtalálható, a közhasználatra készített változat pedig Szlovákiában a *Szlovákiai Magyar Folklórszövetség* jogutódjánál, az *Ifjú Szivek* keretében működő *Hagyomány Alap*nál, és a SZTA-nál, Budapesten a Szakmai Házban mindenki számára hozzáférhető.

Ennek a gyűjtőútnak részét képezi még a Felsőrásban, Sajótiában és Medveshidegkúton végzett néprajzi filmezés is. Arról egy későbbi jelentkezésünk alkalmával szólunk részletesebben. Jelentkezésünk első tételeként Pálffy Gyula összegző írását, a továbbiakban az egyes beszélgetések anyagát közöljük. Egészében ez az anyag kiegészítése a **B. Kovács István** szerkesztésében megjelent *Vály völgy* című tanulmánykötetnek, amely a völgy tánc- és zeneéletével, hagyományaival kevésbé foglalkozott.

A gömöri Vály völgye táncéletről és dallamairól

Ha a térképre tekintünk, a terület a „külvilágtól” elzártnak tűnik. Ennek ellenére az egész völgyre jellemző, hogy már az átlagos emberemlékezetet megelőző időben is – tehát a századforduló körül (a 19/20. század fordulójára. T.A.) megjelentek a kontár vagy pedig a hivatásos táncmesterek. A gyűjtőút egyik meglepetése számomra az volt, hogy már legidősebb adatközlőnk – a Gömörmihályfalván (a helybeliek ajkán Mihályfalán) lakó, 97 éves **Bodon Lajos** – is járt tánciskolába.

Erre minden valószínűség szerint az a legkézenfekvőbb magyarázat, hogy e vidékre – szélesebb területben véve is – jellemző volt a hajdani nemesi öntudat továbbélése. Ennél fogva természetes, hogy igyekeztek igazodni a korabeli polgári vagy legalábbis mezővárosi értékrendhez a táncéletről és a táncművészetben egyaránt. Az előbb elmondottak után természetes, hogy a legidősebb emberek is úgy emlegetik a tánciskolát, mint olyan intézményt, ahol a fiatalok nagy része együtt töltötte szabadidejének jelentős részét, és a legtöbbjük – de nem mindenki! – megtanult táncolni.

A táncmesterek leggyakrabban Tornaljáról vagy Rimaszombatból érkeztek, a tánciskola szezonzájában, hetente egyszer. Felsővályban az 1930-as években előfordult az is, hogy a falu – egyébként helyben lakó – tanítója és a táncmester egyazon személy volt.

Ha a tánciskolák ilyen korán megjelentek, nem csodálkozhatunk azon – sőt mondhatni, természetes –, hogy elevenen élnek az emlékezetben az olyan táncok, mint a *fox*, a *tangó*, a *keringő*, az *angolkeringő* majd későbbi időszakokra érvényesen a *boston*, és a *charleston* is.

Sajátos ellentmondásnak tűnhet, s ezt a legkorábbi tánc-

iskolával kapcsolatos emlékek is felidéznek, hogy a táncmesterek segítségével a legközelebb lakó – elsősorban alsókálosai, esetleg nagybalogi – cigányzenészek közül kerültek ki. Ez a körülmény is bizonyítja a cigányzenészek alkalmazkodóképességét és -képességét a mindenkor elvárásokhoz, akár a legdivatosabb igényekhez is. Mindez természetesen nem mond ellent annak, hogy a falusi vagy kisvárosi cigányzenekarok legtöbbször még az egy-két generációval korábbi zenei igényeket is képesek kiszolgálni.

Annak ellenére, hogy a tánciskolában a mulatságok táncművészeiből csak a mindenkor divattáncokat tanították, nem kopott ki a használatból a csárdás. A „vasvári” (verbunk) vagy a „Vasvári” előfordulása is csak az utóbbi 20-30 évben ritkult meg. A hagyományos táncokra a vasárnapok és a sátoros ünnepek – rendszerint színdarabok előadásával egybekötött – táncalkalmain került (kerülhetett) sor. A falvak közösségi életétől gyakran bizonyos távolságot tartó pásztorok is gyakorta megjelentek ezeken a mulatságokon, ahol – a visszaemlékezések szerint – a jelenlevők szórakoztatására és nem ritkán ámulatára – esetleg bottal vagy gyakran anélkül – táncoltak. Legtöbbször vasvárit, de csárdást is.

A táncmultság helyszíne gyakran a művelődési ház volt, vagy a saját falujukban, vagy a szomszéd faluban. Itt kell megemlíteni, hogy a felsővályiak idősebb korosztálya büszkén emlegette, hogy akkoriban, amikor a falu fiatalága – ma szokásos szóhasználatnál élve – társadalmi munkában felépítette a művelődési házat, Tornalján kívül az övék volt messze környéken az első.

A hagyományosnak mondható táncok közül a csárdás az, amely ma még a középgeneráció lábán is viszonylag

gazdagon felelevenedik, ha alkalom nyílik rá. A tánc az elbeszélés tudatában egységes fogalomként és egységes néven él, de a – szóbeli – gyűjtés közben rövid példaként mutatott részletek is igazolták azt az általános gyakorlatot, hogy lassú és friss részből áll. A friss részt – ha nagyon faggattuk a különbséget a lassú és friss rész között – *felvágva*, vagy *felvágósan* kifejezésekkel jelölték.

A *csárdást* az jellemzi, hogy ritka a páros zárt összefogódzásmód. Sokkal gyakoribb – mondhatni szinte állandó – a nyílt (esetleg leeresztett) kézfogás, akár szemben, akár oldaltállásos viszonyban. A kontaktus mind a két ún. térhelyzetben páros és félkézfogás egyaránt lehet. A formai sokoldalúságot gazdagítja még az is, hogy – főleg a tánc friss részében – gyakori a viszonylag hosszú ideig tartó párelegendés. Ezeket az időszakokat főleg a férfiak lábfigurázása teszi igazán változatossá.

A *vasvárra* többnyire csak a legöregebb korosztály táncra hajlandó képviselői vállalkoztak. A vasvárit a csárdástól csupán a különböző jellegű motívumok előfordulási aránya (vagyis több a lábfigurázás a szűkmozdú páros motívumokkal szemben) és a csak ehhez a tánchoz használt kísérődallam(ok) különböztetik meg. Az itt tapasztaltak alapján is egyértelmű, hogy igazat kell adnunk **Martin Györgynek**, ugyanis az ezen a vidéken – ahol egyébként ő maga sohasem járt – található táncok különböző sajátságai alapján szervesen illeszkednek az ún. középső (vagy tiszai) dialektushoz.

A gyűjtőút végén film- és egyidejű videofelvétel készítése révén rögzítettük mindazoknak a táncát, akik eljöttek erre a gyűjtőutat lezáró fölvételi alkalomra. Meg kell jegyezni azt a sajnálatos – bár nem egyedülálló – körülményt, hogy azok közül, akik a szöveges gyűjtés idején vagy a táncfölvételi alkalomra való meghívás (rábeszélés) idején hajlandóknak mutatkoztak tánc tudásuk bemutatására, nem jött el mindenki. Különösen a férfiak „jeleskedtek” a távomaradásban. Legnagyobb sajnálatunkra nem volt hajlandó kötélni állni a környék jó táncos hírében álló egyetlen szlovák lakosa sem. Már az első fölkereséskor is mereven elzárkózott attól, hogy táncát esetleg filmre vegyüik. (Ki tudja, miért? Annál is inkább érthetetlen, mert egy legénykori magyar cimborá ajánlotta.)

A még tette bírható táncosok és az egykori táncélethez vonatkozó adatok keresése, nyomozása során a gyűjtő óhatatlanul szembe kerül a népi tánczene és dalismeret kérdéskörével. Annál is inkább, mert – mint köztudomású – a zene és a tánc egymástól elválaszthatatlan, szorosan összefüggő és nagyrészt egymást feltételező folklórműfaj.

A kistáj dallamvilágáról elmondható, annak ellenére, hogy nem a zenefolklór gyűjtése volt az elsődleges –, hasonlóan a táncélethez, a táncélethez – ez is viszonylag polgárosult arculatot mutat. Az idősebb középgeneráció dallamismeretének felszínén megtalálható dalrészletre a népies műdalok korai rétege és a századelőn divatos nőtárepertoár jellemző. A legidősebb korosztályhoz tartozó adatközlők esetében fordult elő inkább, hogy – a szövegük szerint betyár- vagy pásztordalok csoportjába tartozó darabok némelyike mellett – más, a régi réteghez tartozó

dallamok példányaira is szép számmal ráakadtunk. (Újabb – új stílusú vagy magyar nóta – dallamokra a fiatalabbak is tudtak régi szövegeket.)

Az előbb említett pásztordalok csoportjának leggyakrabban előforduló szövegkezdetei közül néhány jellemző példa: *Az Alföldön láttam egy szép bacsó lányt, Felment a kondás a fára, Kis pejlovam a csárda előtt, Nem messze van ide Kismargita* stb. Az ehhez a szövegcsoporthoz nem tartozó, de régi stílusú – és régi dallamokhoz kapcsolódó – szövegkezdetekre pedig jellemző a következő példa: *Szállj el fecske madár, Elszökött a lovam citrusfaerdőben, Szívárványos az ég alja, Az én ökröm a Virág, a Virág.*

Az említett két szövegcsoporthoz tartozó előfordulnak természetesen – az azonos szótagszámú változatok között – a lényegében azonos dallamok is. Egyszerűen fogalmazva: az azonos dallamokra, amelyek elsősorban régi stílusúak, „ráhúzzák” a különböző tartalmú, de azonos szerkezetű (szótagszámú) változatokat. Ez a rugalmas változékonyság, vagyis a szövegek és dallamok laza, vagy csak alig rögzült kapcsolódása, igen régies vonás. (Szemben azzal, hogy a dallamkészlet egésze a „magas kultúra” hatását tükrözi. Az e téren tapasztaltak tehát megerősítik azt az elképzelést, hogy az adott stíluskör – amíg képes egyáltalán fennmaradni – megtartja a rá jellemző előadási sajátosságokat. Ugyanakkor nem, vagy csak alig asszimilálja az újabb hatásokat.)

Az előbb mondottak ellenére észre kell vennünk azonban azt is, hogy nem ritkán a legfelszínesebb nóta-dallamok „hátán is úsztak” egyébként kifejezetten régi dallamokhoz kapcsolódó szövegek, pl.: *Nagy pénteken mossa holló a fiát.*

Ha a Vály-völgyben 1990-ben szerzett benyomások alapján a különböző stílusrétegek arányát meg kellene határozni, akkor – a kb. 60. életévét betöltött népesség körére vonatkozóan – a következő százalékarányok mellett voksolnánk: mintegy 70% magyar nóta, kb. 25% új stílusú, a maradék pedig régi stílusú népdal. (A százalékarányokat bizonyára módosítaná és pontosítaná egy széles körű, kizárólag csak dallamkészletre koncentrált alapos fölmérés, de nem valószínű, hogy jelentősen.)

A szinte pusztán dallamkészletre utaló megjegyzések után érdemes néhány szót ejteni arról, hogy az előadásmód terén is jelentős különbségeket tapasztaltunk. Kétségtelennek látszik, hogy az édeskés-finomkodó-operettes előadásmód előfordulási gyakorisága közel azonos a dallamkészletben tapasztalt nótaaránnyal. A közepes, régies előadási jegyeket is mutató előadásmód előfordulási aránya az új stílusú népdalok gyakoriságához hasonlítható.

A kifejezetten archaikus előadásmód a falvak közösségén belül 1-2%-ra, valamint a pásztorokra mondható jellemzőnek. Itt kell még megjegyezni azt is, hogy a dallamismeretbeli és az előadásbeli sajátosságok nagyjából hasonló aránya nem jelenti azt, hogy ez az arány minden egyes adatközlőnél azonos. Van ugyanis olyan énekes, aki a régi népdalokat is „operettesen” adja elő, és előfordul

ennek a fordítottja is, amikor egy magyar nótánál régies előadással találkozunk.

Végezetül engedessék meg néhány személyes megjegyzés! A gyűjtéssel foglalkozó ember számára a hajdan eleven, vagyis a hagyományos közösségi kultúra hordozóinak a fölkeresése, pontosabban a rátalálás reménye állandó izgalmat jelent. (Hasonlóképpen ahhoz, amikor a gyémántot vagy aranyrögöt kereső ember is képes a siker reményében egy fél hegyet átmosni.) A rátalálás öröme rendszerint akkor következik be, ha a hajdani szerves népi kultúra egy-egy olyan képviselőjével sikerül találkozni, aki képes arra, hogy élményszerűen idézze fel fiatalságát, ifjú korának szokásait, táncait és/vagy dallamait.

A gyűjtőmunka értelmét és hasznát a tudományos szempontokon túl abban reméljük, hogy a gyűjtött anyag, azon túl, hogy a központi archívumot gyarapítja, egyúttal annak – mint kulturális génbanknak – gazdagításához is hozzájárul. Fontos ez korunkban, és különösen fontos lehet a következő generációk hovatartozás-tudatának kialakításában. Ugyanis a városi – vagy városiasodó – fiatalság érzelmi elsivárosodást mutató rétegében is képes lehet a szülőföldhöz való kötődésben jelentős szerepet játszani.

Szemben a „kemény marxista” állásponttal – amelyet elég hosszú ideig megkérdőjelezhetetlenül sulykoltak belénk – az ún. kulturális felépítmény egy-egy szelete, mint amilyen pl.: a zene és a tánc is, a g a z d a s á g i a l a p m e g v á l t o z á s a, i l l e t v e á t a l a k u l á s a után is életképes lehet az arra minimális mértékben fogékony emberben, vagy emberi közösségben, illetve társadalmi közegben. E műfajok közösségteremtő és -megtartó képességét a sok pozitív példa mellett aligha szükséges ma már bizonygatni.

Pálfy Gyula

Beszélgetések a táncról

1. Felsővály – Lőkös Barna

- *Akkor játszunk egy kicsit, hogy visszajátssza!*
(L. hegedűn játszik – két strófát.)

- *Erre milyen csárdást táncoltak?*
- Csárdást, az ugrósat, csárdást.

Lőkös Barna • Pálfy Gyula felvétele

- *Úgy hívták, hogy ugrós?*
- Csak csárdás! Itt csak az az elnevezése volt.

- *Az ugrós az azt jelentette, hogy gyorsabban játszották?*

- Gyorsabban, pl. akkor „felvágva”. Nem „simára” ment a csárdás, hanem felvágva. Pl.: ha rendes, simára ment, akkor „dúvó, dúvó”, ha pedig felvágva, „tra, tram, tra, tram”, tetszik tudni, ezt húztuk. Nem olyan volt a fiatalság, mint máma, hogy csak a kocsmába. Ott eltáncoltak éjfélig, osztan jól van. Engedély nem kellett.

- *Magánháznál volt ez a muzsika?*

- Magánháznál. Persze.

- *Ezt a magánházat valakiktől bérelték?*

- Dehogy bérelték. Odavaló volt a kontrás, a bőgős, és csak az anyja élt, csak az anyjával volt. Nem voltak gyerekek, nem zavartunk senkit.

- *Fizettek érte valamit?*

- Á, dehogy fizettünk!

- *Úgy gondolom, hogy annak a háztulajdonosnak gabonában, vagy ilyesmiben sem fizettek?*

- Semmit.

- *És ez rendszeresen ment?*

- Nem, amikor meggondoltuk, akkor éjfélig muzsikáltunk, mert mindannyian idevalósiak voltunk.

- *Hogy hívták ezt az összejövetelt, volt úgy, hogy bál, vagy multság?*

- Nem volt annak neve, az csak úgy, engedély nélkül ment, csak úgy éjfélig lehetett!

- *De hogy hívták? Hogy mondták, mikor mentek oda, abba a házba: no, megyünk... hova... táncolni?*

- Táncolni. A banda húzta.

- *Volt ebben az esti szórakozásban valami megszabott sorrendje annak, hogy milyen tánc milyen táncot követ?*

- Nem. Mikor melyik nóta volt a divat, melyik nóta volt új nóta, az ment.

- *Milyen táncokat muzsikáltak?*

- Akkor is ment a fox, tangó, csárdások, ezek mentek.

- *Milyen csárdások, többféle?*

- A régi magyar csárdások.

- *Volt a csárdásnak valamilyen neve?*

- Nem. Nem volt annak, csak, hogy ez a nóta, meg az a nóta, a szövege már nem jut eszembe.

LÁSSÁTOK, FELEIM!

- *A dallama eszébe jut?*
- Az, meg valamikor eszembe van, de amikor kellene, akkor meg nem.

- *Most vegyük úgy, hogy nem kell, de azért játsza el.*
- Ide hallgasson, ha nem ismerek ezer nótát, akkor egyet sem. Valamikor ez mind, sorban eszembe jut. Valamikor meg nem. Nem jut az embernek ilyenkor már az eszébe.

- *Valamikor a kukoricafosztóban a zenészek csak zeneéltek, vagy pedig ők is segítettek, dolgoztak?*
- Csak zenéltünk az egyik sarokban, a többi meg fosztott, meg daloltak, meg mindent.

- *És házról házra jártak?*
- Házról házra. Meg volt szabva, hogy holnap ezek törnek, holnapután meg azok, mert ha két-három háznál volt egy este, az fel lett fosztva, az meg lett határozva, hogy holnap tik törtök, holnap után meg tik, hogy mindenüvé el lehessen menni.

- *Akkor másnak nem volt szabad törnie?*
- Nem tört! Mert hiába tört volna, mert nem lett, aki fel fosztotta volna. Ő hiába törte le.

- *Akkor sem adtak, a fosztóban sem adtak semmit?*
- Ajjaj! Ez csak olyan kedvtelésből ment az egész.

- *Ki szölt a háziak közül a bandának, és kinek, hogy jöjjenek?*
- Nem kellett már azt mondani. Tudtuk már aztat. Nem úgy volt az, akkor a fiatalság együtt volt állandóan. A faluközt összpontosult már nyáron a fiatalság, együtt mentek be, vagy a fiús házhoz, vagy a lányos házhoz. Nem a kocsmában tartott akkor a fiatalság, mint máma. Máma nem lehet semmit, máma csak a kocsmá, meg a kocsmá, meg a kocsmá.

- *A kocsmába nem járnak a zenészek?*
- Hmmm.

- *És a cigányok nem járnak Alsóvályból?*
- Hát például itt a kultúrház! Még akkor, mikor ez itt épült, se Rimaszombatban, se Tornalján, sehol nem volt.

- *Ez volt az első a vidéken?*
- Mikor ez itt épült. Ez itt ilyen közös munkával épült. Ez faépület. Itt soknak van erdeje. Itt az erdő itt van. Pl. ez a nagyobb földbirtokos - itt Alsóvályban kettő is volt -, annak alapján, kinek mennyi volt az erdője, annak alapján járult hozzá az anyaggal. Mondjuk az a **Beélik**, az adott 10 gerendát, vagy 10 gerendának való fát, a másik adott négy borítót. Így volt. Volt olyan parasztember, hogy csak egy szarufát adott, neki kevesebb volt. Így járult, ennek alapján hozzá. Aztán a munkával megint, ugyanúgy. Egyedül a mesteremberek, azok ledolgozták ugyan ezt az értéket, ingyen, amit mások adtak hozzá természetben,

ők ledolgozták ingyen. S mikor azt ledolgozták - akkor, persze, azoknak volt a legtöbb munkájuk, mert az ácsoknak kellett kifaragniok mindent, felépíteni stb. Meg kellett aztán a sindel, a lécs, amit nem lehetett így összehordani, aztán a színpadot beszerezni, kifesteni stb. Ez oszt megint közös adomány volt. Meg a kórusnak, az énekkarnak, annak volt nagyon nagy dolga.

- *A mesterek, akik ledolgozták ingyen a kötelező adományt, utána már pénzért dolgoztak?*
- Azon felül, amikor már ők is azt az értéket ledolgozták, aztán már a fizetést megkapták, mert nekik sok munkájuk volt.

- *Mikor épült ez a kultúrház?*
- Mikor épült? Kb. olyan '20 körül.

- *1920 körül?*
- '18-'20 körül.

- *Közvetlen a háború befejezése után?*
- Igen, igen.

- *Az alapja kő?*
- Az alap kő, és utána minden fából.

- *Oldalak?*
- Fa.

- *Belülről bevakolták sárral?*
- Be. Le lett aztán dróthálóval szögelve, aztán a malter is megállott rajta.

- *Használják-e még most is a kultúrházat?*
- Hát az most már úgy van, hogy ott iskola volt, aztán elvitték az iskolát Mihályfalába, azt az iskolát meg átalakították kultúrháznak.

- *Mi van most a kultúrházban?*
- A régieben? Abban semmi. Ezek a szemetes kukák vannak ott, amit majd a falunak szétosztanak. Az ablak is nyitva rajta, az már ilyen...

- *Az már elhalásra ítéelve?*
- Igen. Az volt aztán a legnagyobb, hogy mióta ez a múlt rendszer bejött, ide nem adtak a világ minden kincséért se semmit, pedig hát, ugye, régi volt ez a kultúrház, kellett volna rajta javítani, de ide nem adtak, mert ott van, oda adjuk, ahol nincsen. Olyan helyre adtak, mint ott Kiskálósra is, olyan kultúrházat építettek, hogy no! Oszt van 5-6 ház az egész faluban. Soha, egyszer se volt benne még semmi. Itt pedig azelőtt... mondom, itt egy karácsony, vagy itt egy farsang, vagy egy húsvét nem múlt el, hogy itt színelőadás ne lett volna.

- *És a farsang, az hogy ment?*
- Farsangoltak, farsangi multság, színdarabbal.

- *Akkor is maguk muzsikáltak?*
- Hát, akkor nem. Mikor még ez ment, akkor még mi hol voltunk?

- *Térjünk vissza a kukoricafosztó gondolatsorhoz! Ott maguk muzsikáltak, a többi dolgozott és dalolt?*
- Hát persze. Daloltak, meg fosztották, meg minden.

- *És amikor felfosztották a kukoricát?*
- Utána meg még tánc volt. Hogy adta az idő. Ha a kukorica korán fel volt, akkor éjfélig még ment a szórakozás.

- *Csak éjfélig lehetett?*
- Hát, ugye, pihenni is kellett, mert munka volt! Aztán megint tovább.

- *De, különben nem tiltotta a falu előjárósága, hogy akár reggelig is fosszanak?*
- Fosztani lehetett. Csak mulatságot, meg táncot, azt csak éjfélig. Arra már engedélyt kellett váltani, ha egész éjjel akartak mulatni.

- *Csak a fosztó volt olyan közös munka, ahol zene is jelen volt?*
- Csak a fosztó.

- *A dohánysimítás, az nem?*
- Az már nem, mert oda nem mindenki járt, ott mindig napszamosok voltak, aki maga nem győzte, az napszamosot fizetett, aki segített a bedolgozásba. Itt a kukoricafosztásban az volt a fizetés, hogy megfőzték a kukoricát, aztán amikor fel lett, azzal kínálkoztak. Egy kis pálinka is volt valamikor.

- *Gyümölcs nem volt? Gyümölcssel nem kínáltak?*
- Itt az nem újság! Itt az lépten-nyomon volt.

- *Szóló is volt?*
- Szóló is volt. Annyit nyertünk vele, hogy mióta ez a rendszer van, kitúrták a szőlőt, meg a gyümölcsöst. Abból élt a szövethozó, a rekultivációból. Felszedték a rengeteg pénzeget rá, aztán annyi munkát nem végeztek el, mint amennyire kiszedték a pénzt, oszt abból fizetgettek a dolgozóikat. Túrták, ha nem volt pénz, akkor megint kitúrtak 15-20 hektáros gyümölcsöst, aztán megint volt egy csomó pénz. Ez így ment.

- *Mikor mehetett a lány a bálba, hány éves korában?*
- Mikor elérte a korhatárt, 16-17 éves korában.

- *A lányok és a fiúk egy korban mehettek?*
- A fiúk, azok mások voltak. A fiúgyerek az mindig szabaddabb volt, mint a lány.

- *Ki volt itt a tanító?*
- Az én gyerekkoromban **Simon Gábor**.

- *Ő foglalkozott a színdarabokkal is?*
- Persze. Mindig a tanító.

- *És ki volt a pap?*
- **Székely Bertalan**.

- *Ő sokáig itt volt?*
- Az sokáig. Azelőtt, mikor még egyházi iskola volt, ide nem is fogadták meg azt a tanítót - nem is pályázhatott, meg meg sem fogadták -, ha orgonálni nem tudott, mert a templomban orgonálni kellett neki, vagy az énekkart nem tudta vezetni és az ifjúsággal nem tudott foglalkozni.

- *Az énekkar, az egyházi énekkar volt?*
- Egyházi.

- *Az iskola, az ott van a templom mellett?*
- Ott van a templom mellett, az volt az iskola.

- *Az az öreg épület, amely már most összedülő félben van, közvetlen a templom alatt?*
- Nem, az a parókia volt. A másik oldalon az a nagyobb épület, az volt az iskola. Az most már a kultúrház.

- *A parókiában nem lakik senki?*
- Nem. Az már rossz állapotban van.

- *Amikor Székelyék elmentek innen, azóta nem jött ide pap?*
- Azóta itt pap nem volt.

- *Volt-e különbség az olyan mulatságok között, amelyet farsangkor tartottak, vagy karácsonykor, vagy pedig amit csak úgy, szombaton?*
- Á, nem. Itt kimondottan a farsangnak annyi jellegzetes tulajdonsága volt, hogy olyankor fánkot sütöttek. Az volt a divat farsangkor, a fánk. Farsangi fánk. De máskülönben itt semmi más nevezetesség nem volt.

- *Akkor nem csak éjfélig lehettek?*
- Ha engedély volt rá, akkor nem.

- *Azt honnan kellett beszerezni?*
- A körjegyzőségtől. A községi bírónak kellett írnia, aztán a körjegyző pedig Kálósán volt, erre a körzetre egy körjegyző volt. És minden faluban volt bíró, mint ahogyan most kezd kialakulni a helyzet.

- *Úgy lesz megint. Mennyit kellett fizetni az engedélyért?*
- Nem tudom már én azt.

- *Fizetni kellett az engedélyért?*
- Fizetni kellett az engedélyért, de az bejött, mert belépőtíjokat szedtek.

- *Kik intézték az engedély beszerzését?*
- Akik rendezték. Általában mindig az énekkar rendezte.

LÁSSÁTOK, FELEIM!

itt a mulatságot. Mindig az énekkar rendezte. Annak voltak komoly, idősebb vezetői, pénztárnoka stb.

- *Maga fiatalkorában is közreműködött?*

- Már én is, mint fiatal, jártam az énekkarba pár évig. Mikor aztán a front volt, akkor aztán mindennek vége lett. Volt egy szekrény a kultúrházban, volt egy kisebb terem. Egy szekrény az énekarnak, ahol a könyvek, a kottakönyvek voltak, meg harmónium, amit ott az énekarnál használtak. A tanító harmónium mellett tanított. Ez aztán minden oda lett. A kultúrhoz lovakat kötöztettek a front alatt. Aztán minden, minden odalett.

- *Olyan nem volt, hogy a legények választottak volna maguk közül elsőlegényt, vagy ilyesmit?*

- Nem. Itt nem voltak olyan szokások.

- *Ahogy volt a falunak bírója, nem volt a fiataloságnak bírója?*

- A falunak volt, de a fiatalságnak nem. Volt annyi, hogy pl. ha multság volt, a kórus kinevezett két rendezőt. Két embert, akik a rendre meg a fegyelemre felügyeltek egész éjjel, és ott nem lehetett rendetlenséget művelni.

- *Emlegette, hogy beléptidj volt. Minden multságon volt beléptidj?*

- Volt beléptidj. A költségeket valamiből fedezni kellett.

- *Beléptidj a háború előtt is volt?*

- Volt, persze.

- *A szegényebbek is el tudtak menni multságára?*

- Aki akart, akkor is el tudott menni.

- *Nem volt olyan magas a beléptidj?*

- A fenéket!

- *Mennyi volt az, kb. még a háború előtt? Korona, kettő?*

- Olyan öt korona körül. Volt első, második, harmadik hely, meg állóhely. Ki melyet akart váltani, olyat váltott. Természetesen a fiatalabbak nem váltottak ülőhelyet, ők elállottak. Az idősebbek meg váltottak ülőhelyet.

- *Ez csak a színdaraboknál volt így. De amikor színdarab nélkül volt multság, akkor?*

- Akkor már egységes belépő volt. Ennyi volt a beléptidj, aztán volt ülőhely, körül a teremben. Abból fizették a költségeket. Pl. abban az időben a zenekarok ingyen jártak muzsikálni, csak amit kerestek, az volt az övük. Balogról jártak hozzánk (Nagybalog, hegyen túli szomszéd község). Az volt az övük, amit kerestek. Ha valaki húzatott, azt meg is fizette. Kaptak vacsorát, meg aztán, ha innen ment értük fogat, aki áthozta őket meg haza vitte, ha pedig ők fogadtak ott, akkor meg kellett azt a fuvarot fizetni. Meg a vacsorát. Megvették azt a húst. Valaki a szomszédban megfőzte a vacsorát. Mindig együtt vacsoráztak.

- *Mindig fogattal hozták őket?*

- Hát igen. A cimbalmot hogy hozták volna el, meg a bőgőt, meg mindent? Fogat kellett. Azt meg kellett fizetni. Az ilyen kiadásokra kellett a pénz. Meg aztán színdarab alkalmával mindig kellett valami díszleteket csinálni, venni kellett valamit, kasszának lenni kellett mindig, hogy legyen mihez nyúlni.

- *A vacsorát hogyan vitték a zenészeknek, aki megfőzte az elvitte a zenészeknek?*

- Oda mentek megvacsorázni, ahhoz a házhoz, ahol azt megfőzték.

- *Ki hangolta össze, hogy ki főzze meg, ki vegye meg a húst?*

- A húst, azt megvette az énekkar, vagyis a pénztáros, aztán odaadták annak az illető asszonynak, aki aztán megfőzte nekik a vacsorát. Megjöttek este, aztán elmentek megvacsorázni, oda, ahhoz a házhoz. Volt nekik még ital is éjszakára. Ilyenekkel kellett aztán törődni.

- *Mikor még abban az első zenekarban játszott maga is, hívták magukat lakodalomba, akkor volt fizetés?*

- Mi lakodalomba nem mentünk.

- *Ha más zenekart meghívtak lakodalomba, azt hogyan fizették?*

- Hogy fizették? Amit kerestek.

- *Ott is csak annyit, amit kerestek?*

- Ott is.

- *Szóval, nem volt előre kifizetve?*

- Nem.

- *Hogy kerestek akkor, milyen formában? Jártak asztalokhoz?*

- Tányéroztak. Pl. a cigányoknál az a divat, ők tányéroznak máma is. Mink, hogy jártunk, ez magyarbanda volt, mink nem tányéroztunk. Egyedül annyi volt, hogy a vőfély körülment, mikor a vacsora megkezdődött, vacsora alkalmával körülment, ki mit rászánt a zenekarra, azt beletette a tányérba. Ha akart valaki rendelni - nótát -, a vőfély feljegyezte, elhozta a zenekarnak, és a zenekar az est folyamán azt eljátszotta. Ha nem rendelt senki, akkor pedig játszottuk, amit tudtunk az egész vacsora alatt. Pl. mi sorban nem jártunk.

- *72 után, abban a másik zenekarban sem fizettek semmit, a multságban sem?*

- Nem, nem. Később divatba jött az is, hogy a muzsikusnak engedélyt kellett váltani, akkor osztán már szedtek. Adót kellett fizetni a keresetből.

- *Abból a keresetből is?*

- Abból a keresetből nem, csak a szegődöttből. A szegődött bérből, hogy ennyiért megyünk el játszani. Most legutóbb,

ahogy járnak, már 2 500 korona a bér. Hogy aztán keres-e mellette, nem-e, ahhoz már senkinek semmi köze, de a 2500 korona után az adót, a százalékot már fizetni kellett, mert nyilván vannak tartva, már most nem szerepelhetnek csak valamilyen egyesület keretén belül. Pl. itt nálunk a Csevadok keretén belül.

- *Voltak olyan nóták, amelyeket csak lakodalmakban húztak?*

- Hát... hiszen hol hallgató, hol csárdás, hol fox, hol tangó... A dalok szövegét nem tudom. Ha nem primást játszik az ember, akkor ez nagyon nem is érdekli. Én erre nem koncentráltam soha. Amilyen táncot muzsikáltak, én arra brácsoltam, vagy arra kontráztam, ha mást húztak, akkor meg arra kontráztam. Ezt jobban a primás tudja.

- *A primás otthon lehet már?*

- Délután szokott haza járni.

- *A tánc mindig csak az volt, amikor férfi és nő ketten táncoltak?*

- Igen, igen.

- *Úgy, hogy négyen?*

- Volt olyan, hogy valamikor annyi jogot adtak a lányoknak, a nőknek ilyen multság alkalmával, hogy egyszer volt egy éjjel nőválás csárdásban. Akkor a nők választhattak párt táncolni. Nem a fiúk kérték, hanem a nők, a lányok kérték fel a fiúkat, ki melyiket akarta. De csak akkor, amikor az a cigánybíró kijelentette, hogy most nőválás csárdásban.

- *Ki volt a cigánybíró?*

- Aki intézte a zenészekkel kapcsolatos dolgokat. Gondoskodott, hogy meglegyen a vacsora, meg az ital, amit nekik kapni kell, aztán, hogy valami incidens éjjel ne legyen, hogy valami részeg belekössön a zenészekbe, és megzavarja a multságot. Ez az énekkarból volt. A rendezők is, meg a cigánybíró is. Aki rendezte a multságot.

- *A legények maguktól nem rendeztek multságot?*

- Rendeztek a regruták.

- *Azt hogy hívták, azt a multságot?*

- Regrutabál. Azt ugye, ők rendezték, a regruták, de nekik is engedélyt kellett váltani.

- *A cigánybíró akkor a regruták közül való volt?*

- Azt aztán ők úgy rendezték, ahogyan akarták.

- *Nem volt sajátos nóta, amikor mentek ki a regruták a faluból, amivel kísérte volna őket a zenekar?*

- Nem volt.

- *A regrutabálon nem játszottak olyan nótákat, amik jellemzőek voltak az alkalomra?*

- Katonanóták mentek. Már akkor nagy szívfájdalom volt.

- *A házásoknak nem rendeztek olyan báljéjét, ahol csak a házások voltak, a legények meg lányok nem?*

- Pl. voltunk egyszer Lőkősházán nőnapra, multságra. Zártkörű volt, csak a fiataloknak, fiatal párok, akik meg voltak hívva. Ilyenek voltak.

- *Lőkősháza hol van?*

- Itten a másik völgyön, a Túroc völgyén.

- *A hangszereket honnan szerezték?*

- Honnan szereztük? Azt mind a Szövetkezet, meg a Csevadok által.

- *Városban, Rimaszombatban, vagy kitől vették ezeket a hangszereket?*

- A cimbalmot vettük Rimaszombatban egy cigánytól, a dobfelszerelést is, azt is valami ilyenről, hegedűt, harmónikát, bőgőt, szóval így.

- *Közösen fizették? A zenekar tagjai közösen fizették?*

- Több részét a Szövetkezet a kulturális alapból. Úgy, hogy mi ezekért a Szövetkezet évről-évről gyűlésein évente muzsikáltunk. Meg ha nőnap is volt, akkor se kértünk semmit. Éveken keresztül mindig ingyen muzsikáltunk itt helyben, azért, mert nekünk ezek a hangszerek így lettek.

- *A hangszereket nem alakították át saját ízlésük szerint?*

- Nem lehetett azt alakítani. A színpadon is így játszottunk.

- *A bőgőn négy húr volt mindig?*

- Persze.

- *Bélhúrok, vagy melyiket szerették inkább?*

- Már bélhúrok nem nagyon voltak. Abban az időben már csak ezeket az alumínium húrokat kaptuk.

- *Friss csárdásban a bőgőt pengették, vagy húzták?*

- Mikor hogyan. Ahogyan akarta, úgy játszott rajta. Így is, úgy is. A gyors csárdásban inkább pengette, úgy sokkal könnyebb volt taktust tartani.

- *Milyen hangnemekben játszottak általában?*

- Á-moll, az ment legjobban. D-mollban is. Pl. ha nagyon gyors csárdás ment a kontra már azt sem úgy csinálta az ember hogy, hogy „esz-tam”, hanem „tam, tam”. Így könnyebb volt bevágni, mint duplán.

- *A zenekarból ki ismerte a kottát?*

- Senki, nem volt itt kottaismerő.

- *A nótákat honnan tanulták, ha új nóta jött?*

- Tudja azt maga, hogy hogy van. Hallásból. Nekem se sokat kellett hallgatni, hogy menjen. Szerettem. Akinek jó hallása van, annak ment. Nem is tudom kimondani, hogy mennyi nótát tudok, de ennek a 30%-nak se tudom

LÁSSÁTOK, FELEIM!

a szövegét, csak a dallamát. Azt meg tudja, hogy milyen nehezen jut az ember eszébe. Valamikor hónapokig nincs az eszembe, valamikor meg... „én meg ezt is tudom, meg ezt is”. Mert tulajdonképpen az az eredeti, ha a szövegét is tudja az ember. Akkor ott nem téveszthet, de ha csak a dallamát, akkor ott könnyen téveszt. Nagyon sokszor összekavarja egyiket a másikkal.

1990. október

(Kérdeztek: Takács András, Pálffy Gyula, Agócs Gergely)

2. Gömörmihályfalva – Bodon Lajos

– Ha tudnék olvasni, akkor nem volna semmi baj, de nem látok. Kiváltképp az egy szememmel.

– *És írni tudott, vagy csak most nem tud?*

– Most nem tudok. A szem vezeti azt az írást. Alig tudom a nevem leírni, mert jön a nyugdíjam, vagy valami, amit alá kell írni, hát alig tudom, csak olyan formán, ahogyan megszokta az újam.

– *Hány osztályt járt Lajos bácsi?*

– Hatot, még akkor csak hat osztályt jártak a falun. Én jó tanuló voltam. Meg volt nekünk olyan tanítónk, hogy a nádpálca ... nem voltam én nehéz tanuló. Még az sem jut eszembe: Kossúth búcsúja a hazától. Azt tudom pedig.

– *Lajos bácsi énekelje el a Kossúth búcsúja dalt, igen, most!*

Kitárom reszkető karom, ölelni földedet.
Melyre záporként hullajtom, kihullt könnyemet.
Szülöttünkben csaladkoztál, Te, hű, igaz valál, hazám.
Te hű, igaz valál, hazám.

Hogy álmom csendesebb legyen, hazám határitól,
Maroknyi port viszek velem, síromba vánkosúl.
Hogy így akár mély sír takar, külhonban is leszek magyar,
Külhonban is leszek magyar.

– *Kossuth a fővezérével, Görgeivel?*

– Osztt lerakták a fegyvert, mert az orosz ugye 200 000 embert küldött. Már kétszer Oroszország Magyarországot tönkre tette. Az orosz cár, nem a nép, mert közte voltam, hát ismerem. Olyan emberek éppen, mint mink. Nem vagyónk mi különbek, hogy nem úgy beszélőnk, igaz-e. Azt el sem lehet mondani, amin én átmentem. El sem hinném másnak, hogy egy ember azt kibírja.

– *Végigharcolta az I. világháborút?*

– Igen, mert '15-ben fogságba estem. Az is egy nagy huncutság volt, mert én is már címzetes tizedes voltam. Hát átmentünk a Dnyeszteren, éjfélig mindég mentőnk, osztan ezen az oldalon meg volt rakva úgy katonasággal a Dnyeszter folyó. Nagy folyó az. 30 és feles (ágyú) öt

volt, de nem mind közel egymáshoz. Osztan, éjfélkor találkoztónk az oroszokkal. Úgy előre mentőnk. Nem győztük lelőni őket, hát amin én keresztül mentem, azt nem is lehet elmondani. Így győttek, mint a csirke, ne. Még el se tudta volna az ember mellőzni, hogy ne lője le. Az emberpusztítás volt. Már máma hallgatom a rádiót, azt mondja összecaptak, elesett két-három ember. Mi azért bele se fogtőnk! A járőr is, hányszor voltam járőrben! Nekem is van vitézségi érmem, de én Fenyves-völgnél leszereltem egy orosz egy gömörpanyiti fiúval, egy orosz tisztet. Hát, mi kaptőnk ketten ott – mi újoncok voltunk –, leszereltem, mindent elszedtem tőle, kardot, a nyakon volt a kard, nagy kilenclovétű pisztolyt, kulacsot. Hát a kulacs végett, mert mink oda voltunk a 30-asokhoz téve, innen a 16-osoktól, Kecskemétre. A kulacs a nyakamba volt téve, hát egy hadnagy elkérte tőlem, de hát egy újonc! Sajnáltam, de mit lehetett tenni. Gyönyörű szép, olyan literes kulacs volt, ki volt igen morzsa csigákkal rakva. Azt mondja, hogy Bodonkám, tavasszal elmennék szabadságra, ha nekem ideadná azt a kulacsot, hát oda adtam. No, osztan 18-ban haza kerültem, hát már ugye a névsor jött, mert a 16-osoktól 14-en voltunk ilyen szökőttek Oroszországból, hát jön hozzám, hogy Bodonkám, mindjárt kezet fogott, hát eszébe jutott a kulacs. Úgy, oszt visszakerültem a 16-osokhoz. Úgy, hogy már az olasz frontra nem mentem ki, most vettem hasznát a kulacsnak, meg ilyenek történtek velem.

Nem messze van ide Kismargita,
Körös-körül folyja azt a Tisza,
Közepiben koponyai csárda,
Abba mulat egy betyár magába.

Csaplárosné jó estét, jó estét,
Hát az a szép szilaj csikó kié?
Betyárgyerek annak a gazdája,
Most jött ide, nincs egy félórája.

Küldje ki hát, annak a gazdáját,
Ha nem pedig, adja meg hát magát,
Ki sem megyek, meg sem adom magam,
Ha úgy tetszik, hajtsák el a lovam.

– *Lajos bácsi kitől tanulta ezt a dalt?*

– Hát, egymástól megtanulta a nép. Ez Bodon, meg Forgón falu. Mihályfala, Gömörmihályfala.

– *A Bodon és Forgón családok honnan?*

– Az ezeknek a fészke. Aki itt lakik az már, mert van Nagy nevű is, meg Óvári is, de az már mind vőnek jött, a Szívós is.

– *A Bodon és Forgón család nemes család volt?*

– Az volt, az.

– *Gazdagabb nemesek, vagy...?*

– Hát, nemes. A nemességet is miért adták? Úgy, mint a vitézséget. A nemességet nem ingyen adták, azért meg

kellett szenvedni, vagy valami olyat csinált az illető, amiért megérdemelte.

– *A Lajos bácsi családjának megvan még a nemesi kutyabőr?*

– Én nálam nem is maradt, mert én csak úgy jöttem ide, mert a mi házunk amott van, a bátyám meg az öcsém lakják. Ahogyan hazakerültünk az I. világháborúból – mind a hárman haza kerültünk –, már vének voltunk, majdnem. Én is, öt és fél esztendeig itthon sem voltam. Még magyarban sem. Orosz fogságban voltam, bányában.

– *A Forgon Pistának, a keresztfiának nem üzen valamit? Pozsonyban közel lakunk egymáshoz.*

– Most voltak itthon nem régen. Ő morva lányt vett el, orvosnőt, mert itt volt Gömörhorkán a papírgyárban. Ott ismerkedtek meg. Hogy jön össze a világ. Hogy mi van ezzel a szememmel most, valami fény járkal itt előttem.

– *Hályog van rajta, szürkehályog.*

– Osztán, mindig jön valami közbe. Egy cseppet világít, itt ez a sarok. Hályog volt rajta, megoperálták, oszt visszajött-e vagy nem, nem tudom, már a héten bemegyek az orvoshoz.

1990. október 4.

(Kérdeztek: Takács András, Pálffy Gyula)

3. Alsóvály – Kalas László

– *Hogy tanultak meg táncolni?*

– Hát vótak táncmesterek – én nem jártam –, akik megtanultak, azok megtanítottak. Azok táncolni úgy, ahogy a táncmester tanította. Akkor mondta, hogy kettes lépés, a fordulását is hogy, hogy, úgyhogy jobban betanított, aki nem járt. Hát én nem jártam egyszer se, de én eljártam akár eztet, akár aztat, mindegyiket. Nagy táncos, az a Margó, az úgy ugrott, mint a gumilabda. Most meg szegény menni se tud. Én tánc közben pattogtattam a padlót, csak úgy ropogott. Még a csizmám talpa is leszakadt (nevet). Minden bál a mijenk vót abban az időben. Azt mondom, hogy most már a táncosok egymást dörgölik, így ne (megmutatja)! Hát ez nem tánc! Tánc ez? De ezt mutogatják. Egy rendes szép tánc, amikor van az a női csoport, az a régi, akit mutogatnak, az a szép tánc. A nők is, meg a férfiak is szépen táncolnak, meg akik tudnak ezt a juhásztáncot is csinálni. Máma má azt nem csinálják. Az is régi mind! Má százas esztendőkből jön elő, százötven évből. Mert azt szeretem még. De eztet, mikor dörzsölgetik egymást, ezt ne is lássam. Ez így van.

– *Ez gyermekkorában volt, amikor tanult a többiektől?*

– Hát még abban az időben az olyan idős emberek, mind én most, hetvenéves, mind ott vót, még a hetvenéves asszonyok is a lócán ültek, állandóan a kultúrházban, Vályban. Most? Hát most má még egymáshoz se mennek

a szomszédok. Mert este otthon már bekapcsolja a tévét, azt nézi. Hiába van, ha összegyövel vóna is, nem megyen senki.

– *Innen is mindig a felsővályi kultúrházba mentek?*

– Hát! Ott vót a kultúrház, Vályban. Mer itten Beélik lakott, ebbe meg Gocsó, az uradalom vót. Azt is a szegények csinálták, pacsitból van. A kocsmának a hátának vót építve, de már most az megégett, azután kultúrháznak elfoglalták az iskolát a templom mellett.

– *Házaknál külön Alsóvályban nem tartottak táncos estéket a fiatalok? Nem jöttek össze táncolni?*

– Hát hova? Nem. Itt nem vót olyan hely, mink innen mentünk Vályba fel. Vályban ment akkor Kiskálósa is, mert ott se vót terem.

– *Házaknál nem tartottak?*

– Nem úgy. Azelőtt tartottak, még mielőttünk. Ugye fonó vót, há most nincs már fonóház.

– *Nem most, mikor maguk voltak fiatalok?*

– Még akkoriban is, tetszik tudni, ez úgy vót, hogy még akkoriban is még fonogattak, meg szövögettek, minden, már mostan már negyven esztendeje nem, hol van már az. Már azok a régebbi emberek, azok előtt negyven évtől, már most ez nyócvan mind. Már azok mind elhaltak. Most ez az új generáció nem tudja, hogy mi vót azelőtt. Még a mi korónkban, tetszik érteni? Az már el van simítva. Csak ami most hozta az új rendszer, igaz-e, ezek ebben nyöttek fel, ezek csak ezt tudják fújni. Mind az egész.

– *Gyerekkori szórakozás?*

– Hát nekem mi vót a gyerekkor? Iskolába menni kellett igaz-e, mikor iskolások vótunk, a reggeli imát el kellett mondani. Ebédre hazajártunk. Délután megint vissza. Haza kellett gyönni, meg visszamenni. Én tizenhárom éves se vótam, már szolgáltam Jánosiban. Abban a nagy községben, Rimaszombat mellett. Ott vótam hét esztendeig. Még iskolába is kellett vóna járnom, de muszáj vót menni szolgáni, mert apám elhalt korán. Apám jó suszter vót, 3–4 cselédet tartott. Oszt kukoricafosztó vót, így meg már este, ilyen sutykók összementek, nagy dallások vótak mindég így este, ha összementek, már azelőtt, ha a kukoricát letörték, akkor ment a nép fosztani, oszt akkor ki milyen nótát tud, ki illyet, ki ollyat.

(Kérdeztek: Takács András, Pálffy Gyula)